

KRYSTYNA WOJTCZAK

O ustroju szkół wyższych na przestrzeni lat 1920–1990

Wprowadzenie

Uzyskanie w 1918 r. niepodległości postawiło przed Polską wiele nowych zadań. W grę wchodziło scalanie zagrabionych przez państwa zaborcze ziem, tworzenie (począwszy od roku 1919) konstytucyjnego ustroju II Rzeczypospolitej, budowanie zrębów administracji centralnej i lokalnej, unifikacja prawa, odbudowa instytucji społecznych i gospodarczych, a także kształcenie kadry, której nowemu państwu po okresie niewoli i zniszczeń wojennych wśród własnych obywateli brakowało. Dla II Rzeczypospolitej był to niewątpliwie okres trudny i burzliwy.

Pierwsze lata po II wojnie światowej nie były dla Polski i Polaków ani mniej trudne, ani mniej spokojne. Tworzenie, począwszy od 1944 r., „na wzór radziecki” organów władzy ustawodawczej i wykonawczej na szczeblu centralnym i lokalnym, wprowadzenie i umacnianie na przestrzeni lat socjalistycznej doktryny „postrzegania świata i wartości” nie pozostawało również bez wpływu na formowanie zasad ustrojowych Polski Ludowej i im podporządkowanego ustawodawstwa zwykłego w różnych sferach życia społecznego, w tym także dotyczącego organizacji i funkcjonowania uczelni.

Procesowi uwarunkowanych historycznie przemian w pewnym stopniu odpowiadało kształtowanie prawnych warunków tworzenia i ustroju szkół wyższych. To, że poddano je reżimowi prawnemu obowiązującemu w tamtym czasie, nie budzi wątpliwości i zaciekania. W jakim natomiast stopniu wpływ ten był politycznie zasadny i jak oddziaływał na przyjęty w owym okresie model szkolnictwa wyższego, warto jest zbadać.

Zagadnienie szkół wyższych to problematyka szeroka, w znacznej mierze wykraczająca poza ramy tego opracowania. Szkoły wyższe to przede wszystkim instytucje kształcące na poziomie wyższym kandydatów przygotowywanych do poszczególnych zawodów. Czy można jednak oderwać poziom wykształcenia absolwentów uczelni od wymagań prawem jej stawianych? Czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu i zakresie osiągnięcie celów kształcenia było uwarunkowane zadaniami i ustrojem uczelni oraz określonymi dla jej organów wymaganiami, zarówno co do składu, jak i zakresu zadań. W odniesieniu do okresu objętego badaniem, zawężonego – ze względu na rozległość problematyki badawczej – do czasu II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej/ Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, na pytania te nie da się odpowiedzieć krótko, bez szerszej analizy ówczesnie obowiązującego ustawodawstwa. Przedstawienie warunków stawianych szkołom wyższym, ich stopnia scentralizowania lub zdecentralizowania, stosownie do przyjętych rozwiązań, ma istotne znaczenie z punktu widzenia oceny stopnia autonomii szkół wyższych zarówno w zakresie zarządzania nimi, jak i w zakresie tworzenia instrumentów jej wpływu na proces ówczesnie prowadzonego kształcenia.

1. Tworzenie i organizacja szkół wyższych w II Rzeczypospolitej (1920–1939)

W okresie Polski międzywojennej dla tworzenia i kształtowania ustroju szkół wyższych fundamentalne znaczenie miały dwie ustawy o jedno-brzmiającym tytule – o szkołach akademickich: z dnia 13 lipca 1920 r.¹ oraz z dnia 15 marca 1933 r.² Ustawę pierwszą uchwalili Sejm Ustawodawczy w okresie obowiązywania tzw. Małej Konstytucji³ i rozpoczętych prac nad nową konstytucją⁴, podczas gdy ustawę z 1933 r. przyjęto w przededniu prac nad tzw. konstytucją kwietniową⁵, w okresie burzliwych wewnętrznych przemian politycznych i ustrojowych.

¹ Dz. U. R.P. Nr 72, poz. 494 ze zm.

² Tekst jedn. Dz. U. 1938 Nr 1, poz. 6.

³ Ustawa z dnia 20 II 1919 r. w sprawie powierzenia Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa (Dz. Pr. P.P. Nr 19, poz. 226).

⁴ Chodzi tu o Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 III 1921 r. (Dz. U. Nr 44, poz. 267 ze zm.).

⁵ Chodzi tu o prace prowadzące w efekcie do uchwalenia Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 IV 1935 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 227).

Obie ustawy zgodnie przyjmowały, iż zadaniem szkół akademickich jest przygotowanie młodzieży (ustawa z 1920 r.), słuchaczy (ustawa z 1933 r.) do wykonywania zawodów praktycznych (1920), zawodów (1933), których wykonywanie wymaga naukowego opanowania danej gałęzi wiedzy i samodzielnego sądu o wchodzących w ich zakres zagadnieniach teoretycznych i praktycznych (1920, 1933). Mimo że obie ustawy wyznaczały szkołom wyższym cele kształcenia bardzo zbliżone, ich osiągnięciu służyć miały nieco inne warunki organizacji i funkcjonowania. Wspólne dla rozwiązań przyjętych w obu ustawach było poddanie szkół akademickich nadzorowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przy czym środki nadzorczego wpływu ministra na szkoły wyższe pod rządami ustawy z 1933 r. były znacznie silniejsze.

1.1. Szkoły akademickie państwowe i prywatne – warunki ich tworzenia

Rozdział szkół akademickich państwowych od prywatnych przewidywały obie ustawy (1920, 1933). Inny podział szkół wyższych, na akademickie i nieakademickie, wprowadził art. 51 ust. 1 Ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa⁶ (rok później przyjęty ustawą z 1933 r.). Obie ustawy przewidywały zatem możliwość tworzenia obok państwowych szkół akademickich także szkół akademickich prywatnych, wśród których mogły się znaleźć te posiadające pełne prawa państwowej szkoły akademickiej oraz te, które z państwową szkołą wyższą były zrównane tylko w niektórych prawach. Przyznanie prywatnym szkołom akademickim pełnych lub niektórych praw państwowych szkół akademickich wymagało drogi ustawowej (1920, 1933), na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, wniesiony po wysłuchaniu opinii rad wydziałowych wszystkich państwowych szkół i już uznanych szkół prywatnych tego samego typu (1920), o ile: 1) były należycie wyposażone (1920, 1933), 2) przyjmowały w poczet studentów kandydatów, którzy ukończyli szkołę średnią ogólnokształcącą, państwową lub prywatną mającą prawa szkoły państwowej (1920), stosujących te same wymogi, które stawiano w szkołach państwowych (1933), 3) profesorów powoływano za zgodą Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1920), posiadały dostateczną liczbę wykładowców o odpowiednich

⁶ Dz. U. R.P. Nr 30, poz. 389.

kwalifikacjach naukowych (1933), 4) plan studiów nie różnił się zasadniczo od planu studiów w państwowych szkołach akademickich, a liczba wykładowców była dostateczna (1920), poziom studiów i programów naukowych odpowiadał poziomowi szkół akademickich (1933)⁷.

Ustawodawca wyposażał państwowe szkoły akademickie w osobowość prawną⁸. Dla nich też rezerwował nazwy: uniwersytet, wszechnica, politechnika, akademia, szkoła główna⁹, których **nie mogli** używać akademickie szkoły prywatne nieuznane przez ustawę za równorzędne państwowym szkołom akademickim (1920) ani prywatne szkoły nieakademickie (1933¹⁰).

W obu przypadkach utworzenie szkół akademickich wymagało aktu rangi ustawy (w ustawie z 1920 r. powziętej na wniosek rządu) i zatwierdzenia ich statutu (oraz wszelkich jego zmian) przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przy czym dla szkół akademickich prywatnych – po wysłuchaniu opinii ogólnych zebrań (względnie sena-

---

⁷ Jedynie ustawa z 1933 r. normowała nadto możliwość zawieszenia uprawnień przyznanych szkole prywatnej w całości lub w części, jeżeli szkoła nie stosowała się do obowiązujących przepisów oraz swego statutu lub gdy utraciła możliwość wypełniania warunków przez tę ustawę wymaganych.

⁸ O sporach nad charakterem prawnym szkół akademickich zob. W. Klonowiecki, *Zakład publiczny w prawie polskim. Studium prawn-administracyjne*, Lublin 1933, s. 138–141.

⁹ Pod rządami ustawy z 1920 r. państwowymi szkołami akademickimi, dla których ustawa w sposób jednolity określiła zasady ich ustroju, były szkoły wyższe: już istniejące przed odzyskaniem w 1918 r. niepodległości (Uniwersytety – Jagielloński w Krakowie, Jana Kazimierza oraz Szkoła Politechniczna we Lwowie), jak i te powstałe wraz z odzyskaniem niepodległości i nieco później (Uniwersytet Warszawski, Politechnika Warszawska, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Uniwersytet Poznański, Akademia Górnicza w Krakowie, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Krakowie oraz Akademia Weterynaryjna we Lwowie). Statusu państwowej szkoły akademickiej nie nadano istniejącej przed odzyskaniem niepodległości Akademii Umiejętności w Krakowie. Natomiast w myśl art. 2 ustawy z 1933 r. krąg państwowych szkół akademickich powiększono o Akademię – Sztuk Pięknych w Krakowie i Warszawie, a także o Akademię Stomatologiczną w Warszawie. Z kolei zgodnie z art. 55 teże ustawy prywatnymi szkołami akademickimi były: Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wolna Wszechnica Polska w Warszawie oraz Akademię: Handlu Zagranicznego we Lwowie, Handlowa w Krakowie i Poznaniu oraz Nauk Politycznych w Warszawie. Ustawą z 1933 r. Szkole Głównej Handlowej w Warszawie nadano pełne prawa państwowe szkół akademickich (art. 55 ust. 2).

¹⁰ W dniu wejścia w życie ustawy z dnia 13 III 1933 r. prywatne szkoły nieakademickie używające nazw zastrzeżonych dla szkół akademickich były zobowiązane do dnia 31 XII 1933 r. przyjąć nazwę odpowiadającą obowiązującym przepisom. W razie uchybienia temu terminowi nazwę szkole nieakademickiej nadawał według swego uznania Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (art. 59).

tów) wszystkich szkół państwowych i szkół prywatnych tego samego typu (1920) oraz opinii zebrania ogólnego profesorów szkoły – w myśl ustawy z 1933 r.

Szkoły nieakademiczne wprowadzono Ustawą z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. Ustawa ta nie normowała jednak ich tworzenia, w gestii Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pozostawiała jedynie zatwierdzanie ich statutów. Kto mógł być założycielem szkoły i jakie warunki były wymagane dla jej założenia, określała ustawa również z 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych¹¹. Ustawa ta, wyraźnie w art. 10 zastrzegając, że nie dotyczy prywatnych szkół akademickich, pozwalała *a contrario* przyjąć, iż znajduje zastosowanie do prywatnych szkół nieakademicznych, a także – zgodnie z jej tytułem – do innych prywatnych szkół oraz zakładów naukowych i wychowawczych, wyraźnie przez tę ustawę niewyłączonych. Szkołę nieakademiczną (zakład) mógł założyć obywatel polski, a w wyjątkowych przypadkach, na które minister mógł zezwolić, również osoba nieposiadająca obywatelstwa polskiego, pod warunkiem uzyskania orzeczenia właściwej, wyznaczonej przez ministra, władzy szkoły.

Zakładanie szkół wyższych, już wyraźnie nazywanych prywatnymi, zawężonych wyłącznie do szkół nieobjętych postanowieniami ustawy z 1933 r. o szkołach akademickich, normowała Ustawa z dnia 22 lutego 1937 r. o prywatnych szkołach wyższych¹². Dla założenia prywatnej szkoły wyższej (w istocie nieakademicznej, choć od tego terminu odstąpiono) ustawa wymagała zezwolenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zezwolenie mogło być udzielone wyłącznie osobie prawnej mającej siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pod warunkiem spełnienia wymagań określonych w jej art. 3 ust. 2. Obowiązek ich wypełnienia ustawa nakładała także na już istniejące prywatne (nieakademiczne) szkoły wyższe. Jednocześnie w art. 16 zastrzegano, że nieuczynienie zadość w ciągu roku powyższym wymaganiom potwierdzonym orzeczeniem wskazanej przez ministra władzy szkolnej skutkowało będzie zamknięciem szkoły w terminie przez niego oznaczonym.

W ten sposób ustawa z 1937 r. sankcjonowała, w okresie przejściowym, stosowanie warunków określonych art. 2 ustawy z marca 1932 r. (orzeczenie stwierdzające wypełnienie ustawowych warunków). Jedynie dla innych sytuacji, określając warunki tworzenia prywatnych szkół

¹¹ Dz. U. R.P. Nr 33, poz. 343.

¹² Dz. U. R.P. Nr 13, poz. 89.

wyższych, ustawa z 1937 r. wymagała zezwolenia ministra. Ponieważ zgodnie z art. 2 ustawy z marca 1932 r., do której ustawa z 1937 r. odsyła, szkoły wyższe mogły być tworzone przez obywateli polskich, a w wyjątkowych przypadkach również przez osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego, na mocy ustawy z 1937 r. założycielami prywatnych szkół wyższych mogły być, w analizowanym okresie, dwie grupy podmiotów: osoby fizyczne – przy spełnieniu warunków, o których mowa w obu ustawach (1932, 1937), a w przypadku nowo tworzonych prywatnych szkół wyższych, na mocy ustawy z 1937 r. – osoby prawne. Zarówno w sytuacji pierwszej, tj. utrzymania już prowadzonej prywatnej szkoły wyższej, jak i w sytuacji drugiej, tj. zamiaru jej utworzenia przez osobę prawną, ustawodawca wymagał spełnienia następujących warunków: przedłożenia statutu sporządzonego zgodnie z rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1932), ustalającego cele i ustrój szkoły oraz czyniącego zadość dydaktycznym, naukowym i innym wymaganiom ustawy (1937), zapewnienia szkole odpowiedniego lokalu, urządzeń i pomocy naukowych (1932, 1937), wykazania, że środki utrzymania szkoły będą wystarczające (1932, 1937), przysposobienia szkoły do pracy naukowo-twórczej przez zapewnienie jej nauczycieli akademickich o odpowiednich kwalifikacjach i należytego wyposażenia (1937), przedłożenia pisemnego stwierdzenia właściwych władz państwowych, iż ubiegający się o zezwolenie zachowywał się nienagannie pod względem moralności oraz w stosunku do państwa (1932).

1.2. Ustrój szkół akademickich i nieakademickich

Podział na państwowe i prywatne szkoły akademickie (1920) oraz szkoły wyższe akademickie (państwowe i prywatne) i nieakademickie (1932, 1933, 1937) w pewnej mierze odnosił się również do ustroju tych szkół¹³. Każdemu z typów szkół akademickich ustawodawca pozostawił prawo kształtowania, w drodze statutu, ustroju szkoły oraz określenia szczegółowego zakresu kompetencji jej władz, z uwzględnieniem zasad unormowanych odpowiednio ustawami z lat 1920, 1933 (szkoły akademickie) i 1937 (szkoły nieakademickie). Każda z ustaw wymagała zatwierdzenia statutu przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

¹³ O polskich szkołach wyższych w Polsce międzywojennej zob. np. B. Wasiutyński, *Samorząd uniwersytecki*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1926, s. 422 i n.; J. Archutowski, *W obronie wolności szkół akademickich*, Kraków 1933; R. Dybowski, *Uniwersytet wśród przemian światowych*, Kraków 1934.

Ustawa z 1920 r. normowała w sposób jednolity ustrój państwowych szkół akademickich. Podobnie uczynił ustawodawca w 1933 r., mimo że zastrzeżenia tego wyraźnie nie sformułował.

Z punktu widzenia ustroju wewnętrznego państwowe szkoły akademickie dzieliły się na wydziały, w obrębie których mogły istnieć oddziały (1920, 1933) oraz studia specjalne (1933). Tworzenie nowych wydziałów i oddziałów (także nowych katedr) wymagało uchwały zebrania ogólnego profesorów (1920), przy czym ustawa z 1933 r. zastrzyła przepisy, narzucano tu bowiem drogę ustawową (1933). Również łączenie wydziałów i ich podział oraz zmiany ich nazwy, a także tworzenie, likwidacja i przemianowanie oddziałów, studiów, katedr i zakładów następowało w drodze rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹⁴, po wysłuchaniu opinii lub na wniosek rady wydziałowej (1933).

Zarządzanie państwową szkołą akademicką należało do władz samorządowych szkoły (1920), władz akademickich (1933), tj.: zebrania ogólnego profesorów, senatu, rektora, rady wydziałowej, dziekana (1920, 1933). Taka była ogólna reguła. Ustawa z 1920 r. przewidywała od niej wyjątki. Pierwszy z nich dotyczył ogólnego zebrania profesorów, drugi senatu. O utworzeniu ogólnego zebrania profesorów przesądzał statut szkoły. Państwowa szkoła akademicka mogła zatem, lecz nie musiała, przewidzieć w swoim statucie utworzenie ogólnego zebrania profesorów. Z kolei statut mógł przewidywać ukonstytuowanie się senatu tylko w tych szkołach akademickich, które w swej strukturze wewnętrznej posiadały więcej niż jeden wydział. Jeśli warunek ten był spełniony, państwowa szkoła akademicka mogła wybrać jeden z dwóch wariantów. W wariacie pierwszym mogła statutem przyjąć utworzenie dwóch władz samorządowych, tj. ogólnego zebrania profesorów i senatu. W tym przypadku najwyższą władzą szkolną było zebranie ogólne profesorów, z własnym zakresem kompetencji i zadań¹⁵. Mogła

¹⁴ Por. np. rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego: z dnia 12 VIII 1937 r. o utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich (Dz. U. Nr 64, poz. 496) oraz z dnia 29 VII 1939 r. o utworzeniu i zwinieniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich (Dz. U. Nr 74, poz. 500).

¹⁵ Do zakresu działania zebrania ogólnego profesorów należało: uchwalanie statutu szczegółowego i budżetu szkoły; wybór rektora i przyjmowanie do wiadomości jego rocznych sprawozdań ze stanu szkoły; zatwierdzanie wniosków rad wydziałowych o powołaniu profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych, honorowych oraz docentów i przedstawianie ich Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do zatwierdzenia oraz zatwierdzanie honorowych stopni naukowych, z zastrzeżeniem, że nadanie honorowego stopnia naukowego za zasługi społeczne lub polityczne wymagało zatwierdzenia przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; uchwalanie

też przyjąć wariant drugi, odstępując w statucie od tworzenia ogólnego zebrania. W tym przypadku najwyższą władzą był senat, do kompetencji którego należały sprawy zastrzeżone ustawą dla niego¹⁶ i dla zebrania ogólnego profesorów, z wyłączeniem wyboru rektora. W odniesieniu do pozostałych samorządowych władz szkolnych – rektora, rady wydziałowej i dziekana – ustawa z 1920 r. nie przewidywała alternatywnych rozwiązań. W każdej państwowej szkole akademickiej tworzono więc, przy uwzględnieniu określonych ustawą zakresów działania samorządowych władz szkoły, władze wybieralne (rektora¹⁷ i dziekana¹⁸) oraz niewyberalne (radę/rady wydziałowe¹⁹).

wniosków dotyczących tworzenia osobnych wydziałów, oddziałów i nowych katedr oraz wniosków dotyczących usuwania profesorów z katedr; przyjmowanie do wiadomości rocznych sprawozdań dziekanów z działalności wydziałów; rozpatrywanie innych ogólnoakademickich spraw przekazanych przez rektora według dokonanej przez niego oceny ich ważności (art. 12).

¹⁶ Do zakresu działania senatu w sprawach kształcenia należało m.in.: rozstrzygnięcie o tym, czy niektóre przedmioty mogą być wykładane w języku innym niż polski; przedkładanie Ministrowi Wyznań i Oświecenia Publicznego programu wykładów do zatwierdzenia; wydawanie składu osobowego i kroniki szkoły; zatwierdzanie umów o wykłady z docentami, nauczycielami i lektorami, o ile fundusze na pokrycie ich wynagrodzenia pochodziły ze środków własnych szkoły, w innym przypadku do senatu należało przygotowanie warunków pozwalających na zawarcie tego rodzaju umów przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; orzekanie w sprawach dyscyplinarnych studentów, urzędników i służby szkoły, w razie utworzenia osobnego sądu dla spraw studentów – kompetencja senatu ograniczała się do zatwierdzania wyroków i rozstrzygania odwołań; uchwalanie wszelkich innych spraw dotyczących szkoły, które rektor lub w jego zastępstwie prorektor senatowi przedłożył (art. 19).

¹⁷ Rektor reprezentował szkołę na zewnątrz, a nadto m.in.: zwoływał senat i zebranie ogólne profesorów, kierował ich obradami oraz wykonywał uchwały obu tych samorządowych organów szkolnych; udzielał urlopów profesorom, docentom oraz innym pracownikom szkoły; immatrykulował studentów i udzielał im urlopów, a także załatwiał te sprawy administracyjne i finansowe szkoły, które nie wymagały uchwał senatu (art. 26).

¹⁸ Do zakresu działania dziekana należało: zwoływanie posiedzeń rady wydziału, kierowanie jej obradami, przygotowywanie wniosków na posiedzenia i realizacja powziętych uchwał; udzielanie urlopów profesorom i docentom, którzy wygłosili wykłady, oraz innym pracownikom wydziału; przyjmowanie studentów na wydział, prowadzenie ich spisu oraz wykazu ich studiów; wyznaczanie terminów egzaminacyjnych i przewodniczenie komisjom w czasie egzaminów doktorskich oraz innych egzaminów, jeśli wynikało to z przepisów specjalnych; przedkładanie zebraniu ogólnemu profesorów, a w szkołach, gdzie organu tego nie utworzono, senatowi – wyczerpującego sprawozdania z działalności wydziału, po uprzednim przedstawieniu radzie wydziału (art. 39).

¹⁹ Do zakresu prac rad wydziałowych należało m.in.: czuwanie nad rozwojem nauki i szerzenie wiedzy przez należytą organizację nauczania oraz wykłady, odczyty publiczne i wydawnictwa; przedstawianie wniosków o mianowanie profesorów; załatwianie spraw habilitacyjnych; przedstawianie wniosków o mianowanie, zawieszanie i zwalnianie sił

Ustawa z 1920 r. jasno formułowała skład samorządowych władz szkół akademickich. **Ogólne zebranie profesorów** (w tych szkołach, gdzie je utworzono) składało się z profesorów honorowych, zwyczajnych, nadzwyczajnych i docentów wchodzących w skład rad wydziałowych. Pracom ogólnego zebrania przewodniczył rektor lub jego zastępca (art. 11). Członkami **senatu** (w tych szkołach, gdzie go utworzono) byli: rektor, prorektor i dziekani. Statuty szczegółowe mogły jednak przewidywać włączenie w skład senatu także prodziekanów i delegatów rad wydziałowych oraz sędziego, w tych szkołach, w których urząd ten został utworzony (art. 18 zdanie drugie). Senat mógł przekazać część swoich uprawnień rektorowi (art. 19).

Najwyższą godność w szkole akademickiej piastował **rektor**, któremu z tego tytułu przysługiwał tytuł Magnificencji. Był przewodniczącym zebrania ogólnego profesorów i senatu, czuwał nad bieżącym biegiem spraw wchodzących w zakres działania tych władz oraz ponosił odpowiedzialność za należyte przestrzeganie ustaw i rozporządzeń rządowych dotyczących państwowych szkół akademickich. Rektor mógł więc ograniczać się do sprawowania godności rektorskiej, w stopniu węższym do sprawowania urzędu rektora, w rozumieniu nadanym późniejszymi ustawami.

Rektora wybierało zebranie ogólne profesorów lub delegaci rad wydziałowych z grona profesorów zwyczajnych i honorowych, wchodzących w skład rad wydziałowych – na okres jednego roku akademickiego.

---

pomocniczych naukowych i służby wydziału; wydawanie opinii naukowych w zakresie wydziału, obowiązkowo zaś na wezwanie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; udzielanie honorowych stopni naukowych; sporządzanie corocznie preliminarza potrzeb finansowych wydziału w celu przedstawienia go zebraniu ogólnemu profesorów, a jeżeli statut szczegółowy nie przewiduje jego powołania – senatowi, w szczególności zaś określania sum potrzebnych na wydawnictwa prac naukowych profesorów, docentów, pomocniczych sił naukowych oraz studentów wydziału; przedstawianie wniosków o udzielanie profesorom i pomocniczym siłom naukowym urlopu i o przyznawanie profesorom, docentom i pomocniczym siłom naukowym zasiłków rządowych na podróże naukowe; przyznawanie stypendiów oraz nagród pieniężnych i medali studentom wydziału, nadto ogłaszanie co rok przynajmniej trzech tematów do prac konkursowych studenckich; dopuszczanie studentów do egzaminów, zaliczanie im studiów lub pewnych przedmiotów oraz udzielanie zwolnień od wydanych przez radę wydziału przepisów o sposobie studiowania na wydziale; powoływanie egzaminatorów i referentów; uchwalanie regulaminu wydziału, wymagającego zatwierdzenia przez senat; zatwierdzanie regulaminów dla zakładów wchodzących w skład wydziału; wybieranie dziekana wydziału, delegatów do wyboru rektora w tych szkołach, gdzie nie przewidziano zebrania ogólnego profesorów, a także, o ile statut szkoły to przewidywał, również delegata do senatu (art. 32).

Zastępcą rektora był **prorektor**, którym zostawał rektor ustępujący. W razie braku jego zgody lub z innych przyczyn zastępcę rektora wyznaczało zebranie ogólne profesorów, a tam, gdzie tej władzy samorządowej nie było – senat.

Radę każdego **wydziału** tworzyli profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni wydziału oraz dwaj docenci, wybierani na rok akademicki przez grono docentów wydziału, a nadto profesorowie honorowi, którzy wcześniej jako profesorowie zwyczajni lub nadzwyczajni wchodziłi w skład rady²⁰. Przewodniczenie radom wydziałowym spoczywało w gestii dziekana. Dziekan zwoływał posiedzenia rady wydziałowej²¹ w terminie uznanym przez siebie za właściwy, przy czym był zobowiązany zwołać jej posiedzenie, jeżeli tego żądała co najmniej czwarta część członków rady bądź domagał się tego senat, rektor lub zastępujący go w urzędzie prorektor²². Rada wydziałowa rozstrzygała o wszelkich sprawach wydziału w zakresie niezastrzeżonym dla innych władz szkoły. Mogła również przekazać część swych uprawnień dziekanowi (art. 32). W przypadku szkół akademickich składających się z jednego wydziału rada wypełniała zadania zarówno zebrania ogólnego profesorów, jak i senatu (art. 38).

Dziekana wybierano na okres jednego roku spośród profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych lub honorowych, wchodzących w skład wydziału. Przy czym ustępujący dziekan mógł być wybrany ponownie, na kolejny rok akademicki. Dziekan pełnił takie samo stanowisko wobec wydziału i jego rady jak rektor wobec szkoły i senatu. Nadto należało do niego sprawowanie nadzoru nad „wpisami studentów i wolnych słuchaczy, nad tokiem ich studiów oraz nad odbywaniem się egzaminów w sposób przepisany” (art. 37). Dziekana zastępował **prodziekan**, którym był dziekan ustępujący. W razie potrzeby zastąpienia prodziekana w urzędowaniu jego zastępcę wyznaczała rada wydziałowa (art. 40).

Zbliżone rozwiązania przyjmowała również ustawa z 1933 r. Przy czym ustawa ta, w odróżnieniu od ustawy wcześniejszej, nie przewidy-

---

²⁰ Rada wydziału miała także prawo powołać do swego grona na jeden rok profesorów z innych wydziałów wykładających na danym wydziale oraz profesorów honorowych, wcześniej niebędących członkami rady wydziałowej (art. 31).

²¹ Ustawa z 1920 r. wymagała sporządzenia z każdego posiedzenia rady sprawozdania i przesłania do wiadomości Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (art. 35).

²² Dziekan z ważnych powodów mógł zawiesić wykonanie uchwały rady wydziałowej, wówczas jednak był zobowiązany na najbliższym posiedzeniu rady, najpóźniej w ciągu 14 dni, sprawę tę przedstawić radzie ponownie. W razie potwierdzenia przez radę swej pierwotnej uchwały – dziekan był obowiązany ją wykonać (art. 36).

wała rozwiązań alternatywnych. Władze akademickie szkół więcej niż jednowydziałowych obligatoryjnie tworzyły zebranie ogólne profesorów i senat akademicki, a także obsadzały stanowisko rektora i prorektora, tworzyły rady wydziałowe i powoływały dziekana. Natomiast władze szkół akademickich jednowydziałowych tworzyły radę profesorów. Dla jej działania miały zastosowanie przepisy dotyczące rad wydziałowych. Statut szkoły jednowydziałowej mógł wszakże przewidzieć utworzenie senatu, złożonego z rektora, prorektora i trzech delegatów zebrania ogólnego, wybranych spośród profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych (art. 20).

Ustawa z 1933 r., utrzymując **zebranie ogólne profesorów**, zdeprecjonowała jednak jego rolę i znaczenie. Wprawdzie przyjęła, za ustawą z 1920 r., postanowienia dotyczące składu zebrania ogólnego²³, ale w znacznej mierze ograniczyła zakres działania tej władzy szkolnej. W gestii zebrania profesorów pozostawiła rozważanie zagadnień w zakresie nauczania i wychowywania oraz sporządzanie, na żądanie ministra lub rektora, opinii w sprawach dotyczących szkoły lub nauki, a ponadto wysłuchiwanie i rozpatrywanie – bez podejmowania uchwał – planu działalności i sprawozdań rocznych rektora ze stanu szkoły (art. 5 ust. 3 i 4). I tylko tyle.

Ustawa z 1933 r. już wyraźnie przyznała status naczelną kolegiąlną władzy akademickiej **senatowi** – w naukowych, gospodarczych i administracyjnych sprawach szkoły. W odróżnieniu od ustawy z 1920 r. jednak ich nie definiowała. Za poprzednią ustawą powtarzała jedynie, że do senatu należy troska o zdrowie moralne i należyte warunki bytu materialnego młodzieży. Senatowi przypisała kompetencję w zakresie uchwalania statutu i jego zmian oraz uchwalania swojego regulaminu (art. 6 ust. 1 i 4). Podobnie jak pod rządami ustawy z 1920 r. w skład senatu wchodził: rektor (w którego gestii leżało zwoływanie i przewodniczenie obradom senatu), prorektor oraz dziekani i inni członkowie (ustawa z 1933 r. nie wspominała o prodziekanach i delegatach rad wydziałowych), w liczbie i zgodnie z trybem wyboru określonym statutem szkoły (art. 6 ust. 2 i 3).

---

²³ Zebranie ogólne profesorów składało się z osób tworzących składy rad wydziałowych (art. 5), zatem z profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych oraz delegatów docentów. Przy czym rada wydziałowa mogła nadto do swego grona powołać profesorów honorowych oraz wykładających na danym wydziale profesorów innych wydziałów i innych szkół akademickich, a także profesorów kontraktowych i zastępców profesorów (art. 16 ust. 1 i 2).

Bardzo zbliżone unormowania dotyczyły także statusu prawnego rektora. **Rektor** zachowywał najwyższą godność w szkole akademickiej, z prawem do tytułu Magnificencji, reprezentował szkołę na zewnątrz, przewodniczył posiedzeniom zebrania ogólnego profesorów, zwoływał senat i przewodniczył jego posiedzeniom, był wykonawcą jego uchwał, czuwał nad porządkiem na terenie szkoły, korzystając z pomocy organów szczególnych, a w razie gdy uznał to za konieczne, miał prawo wezwać organy bezpieczeństwa (art. 11 ust. 1)²⁴. Był nadto przełożonym grona nauczycielskiego, zwierzchnikiem pomocniczych sił naukowych oraz urzędników i niższych funkcjonariuszy szkoły, a także opiekunem i zwierzchnikiem słuchaczy (art. 8). To, co było bezwzględnie nowe, to nałożony na rektora (a nie jak dotąd na senat) obowiązek ogłaszania drukiem kroniki szkoły, jej składu osobowego i programów wykładów (art. 10 ust. 3)²⁵.

W roku 1933 przyjęto także inną procedurę wyboru rektora i okres piastowania tej godności. Rektora wybierano na okres dwóch lat, przy możliwości ponownego wyboru, spośród profesorów zwyczajnych zebrania delegatów wydziałów zwykłą większością głosów. Od owej reguły ustawa dopuszczała wyjątek. W tych bowiem szkołach, w których nie było co najmniej pięciu profesorów zwyczajnych, rektorem mógł być wybrany profesor nadzwyczajny. W każdym wypadku wybór rektora wymagał zatwierdzenia przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W razie braku wniosku ministra zebranie delegatów było zobowiązane dokonać niezwłocznie nowego wyboru²⁶. Warto podkreślić, że sposób wyboru delegatów, regulamin i termin wyborów ustalał Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

²⁴ Prawodawca, podobnie jak w ustawie z 1920 r., zapewniał rektorowi realizację funkcji i zadań przez podległy mu sekretariat, łączący w sobie wszystkie biura szkoły, niesłusznie przypisując sekretariatowi status organu (1933), a w ustawie z 1920 r. nadto – kwesturę, dział techniczny i archiwum.

²⁵ Rektorowi na czas sprawowania urzędu rektorskiego Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zmniejszał wymiar obowiązkowych zajęć profesorskich – i było to rozwiązanie nowe, podobnie jak to, że w sprawach dyscyplinarnych rektor podlegał wyłącznie Wyższej Komisji Dyscyplinarnej dla profesorów szkół akademickich, której orzeczenie było ostateczne (art. 13 ustawy). Zob. też rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 II 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół (Dz. U. R.P. 1933 Nr 76, poz. 551 ze zm.).

²⁶ Ustąpienie rektora przed upływem kadencji wymagało przeprowadzenia wyboru nowego rektora na pozostały okres kadencji w jak najkrótszym czasie. Jeżeli okres od ustąpienia rektora do końca jego kadencji był krótszy niż 6 miesięcy, nowy rektor piastował swój urząd przez całą następną kadencję (art. 9).

Wprowadzie obie ustawy przewidują instytucję zastępcy rektora (**prorektora**), jednak inaczej ją formułują. O ile ustawa z 1920 r. pełnienie tej funkcji pozostawiała na okres jednego roku rektorowi ustępującemu, o tyle ustawa z 1933 r. przewidywała wybór prorektora na okres dwóch lat przez zebranie delegatów wydziałów, z grona profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych. Wybór ten wymagał zatwierdzenia ministra. W razie odmowy zatwierdzenia zebranie delegatów wydziałów było zobowiązane dokonać nowego wyboru. Gdy okoliczności zmuszały do zastępowania prorektora, nowego wyznaczał senat spośród członków senatu. Co więcej, wybór prorektora odbywał się w innym roku szkolnym niż wybór rektora. W sytuacji jednoczesnego opróżnienia urzędów rektora i prorektora minister wyznaczał z grona profesorów tymczasowego zastępcę rektora, który pełnił swe czynności do czasu objęcia urzędu przez rektora (art. 14a).

Ustawa z 1933 r. obowiązki **rady wydziału** określała ogólniej. Sprowadzała je do dwóch sfer aktywności: naukowej (czuwanie nad rozwojem reprezentowanych przez nią nauk i nad ciągłością każdej z nich na wydziale, przy zapewnieniu odpowiednich warunków twórczości naukowej wraz z odpowiedzialnością za poziom naukowy pracy; rada wydziałowa mogła również wydawać opinie naukowe w zakresie swojego wydziału, ale też była zobowiązana do ich wydawania, jeśli tego zażądał minister) oraz dydaktycznej (dbałość o dobór sił naukowych oraz o odpowiednie warunki działalności dydaktycznej, o racjonalny układ programów wykładów i ćwiczeń oraz czuwanie nad ich należyтым wykonaniem).

Skład rady wydziałowej tworzyli: profesorowie zwyczajni, nadzwyczajni oraz delegaci docentów, przy czym tutaj ustawodawca nie wskazywał liczby docentów (tym samym jej nie ograniczał) ani trybu ich wyboru. Podobnie jak pod rządami ustawy z 1920 r. ustawa z roku 1933 (w jej pierwotnym brzmieniu) dopuszczała możliwość poszerzenia składu rady o profesorów honorowych oraz wykładających na danym wydziale profesorów innych wydziałów, ale także o profesorów innych szkół akademickich oraz profesorów kontraktowych i zastępców profesorów²⁷, na warunkach określonych w statucie (czego nie przewidywała ustawa z 1920 r.). Ustawa z 1933 r. wprowadziła również obowiązek uchwalania przez rady wydziałowe swoich regulaminów, czego nie przewidywała

²⁷ Skład rady wydziałowej poszerzał o profesorów kontraktowych, tytułarnych i zastępców profesorów dopiero dekret z dnia 16 XI 1945 r. o zmianie przepisów dotyczących szkół akademickich i stosunku służbowego profesorów i pomocniczych sił naukowych tych szkół (Dz. U. Nr 45, poz. 313).

ustawa z 1920 r. *Novum* stanowiło też to, że rada wydziałowa nie mogła przekazać części swych uprawnień dziekanowi.

Dziekan był władzą zarządzającą i przedstawicielem wydziału, przewodniczącym rady wydziałowej i wykonawcą jej uchwał oraz przełożonym służbowym pracowników dziekanatu. W jego gestii spoczywały sprawy związane z zarządzaniem wydziałem (sprawy gospodarcze, administracyjne, zapewnienie należytego toku spraw wchodzących w zakres działania rady wydziałowej), sprawy związane z procesem dydaktycznym (czuwanie nad prawidłowym tokiem studiów i przebiegiem egzaminów) oraz przedkładanie radzie wydziałowej, a za pośrednictwem rektora także zebraniu ogólnemu profesorów – sprawozdań z działalności wydziału. Ustawa z 1933 r. nie określała częstotliwości składania tych sprawozdań.

Dziekana wybierała, na okres jednego roku, rada wydziałowa spośród profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych zwykłą większością głosów. Urzędujący dziekan mógł być wybrany ponownie. Ustawa nie ograniczała liczby ponownych wyborów na urząd dziekana tego samego kandydata. Stanowiła jedynie, że dziekan ustępujący jest zastępcą dziekana, a w razie zrzeczenia się przez dziekana ustępującego godności prodziekana lub w razie jego ustąpienia w trakcie urzędowania rada wydziałowa wybiera prodziekana – spośród profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych wydziału (art. 19).

Ustrój szkół nieakademickich ustawodawca ukształtował odmiennie. W ustawach z lat 1932 i 1937 normuje jedynie ustrój nieakademickich szkół prywatnych, zarazem odsyłając do statutów tych szkół określenie ich organizacji wewnętrznej. Obie ustawy kierowanie szkołą powierzały jej dyrektorowi. Ustawa z 1932 r. wskazywała na kwalifikacje kandydata („przepisane kwalifikacje zawodowe do nauczania”), ustawa z 1937 r. ich określenie odesłała do statutu szkoły. Wybór dyrektora wymagał zatwierdzenia przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Jedynie ustawa z 1937 r. wyraźnie wskazywała na władze szkoły – dyrektora i radę szkoły, której skład tworzyli: dyrektor, nauczyciele i przedstawiciel właściciela szkoły. Statut mógł jednak przewidywać rozszerzenie jej składu o znawców odpowiednich dziedzin wiedzy lub inne osoby. Opiekę i nadzór bezpośredni nad szkołami prywatnymi sprawował Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, dla którego ustawa z 1937 r. rezerwowała znacznie szerszy zakres władczego oddziaływania, bez możliwości przekazania swych uprawnień podległym władzom szkolnym, na co zezwalała ustawa z roku 1932.

2. Ustrój szkół wyższych w Polsce Ludowej/ Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1945–1989)

W okresie Polski Ludowej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ustrój i funkcjonowanie szkół wyższych normowały cztery akty prawne o różnobrzmiących tytułach²⁸: Dekret z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego²⁹, Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki³⁰ oraz dwie ustawy o jednobrzmiącym tytule – o szkolnictwie wyższym, z dnia 5 lipca 1958 r.³¹ i z dnia 4 maja 1982 r.³²

Z założenia przyjętego przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego negującego konstytucję kwietniową z 1935 r. i deklarującego oparcie działania najwyższych władz państwowych na Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r., podstawą dla wydania przez Radę Ministrów dekretu w 1947 r. uczyniono ustawę konstytucyjną o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej³³, zwaną Małą Konstytucją, obowiązującą do 1952 r. Ustawa z 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, choć także podlegała temu reżimowi prawnemu, funkcjonowała nadto pod rządami Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.³⁴, do czasu jej uchylenia przez ustawę z 1982 r. Wprawdzie ustawę z 1982 r. zastąpiła we wrześniu 1990 r. nowa ustawa o szkolnictwie wyższym³⁵, lecz jej ramy prawne do tego roku nadal wyznaczała, wielokrotnie zmieniana, Konstytucja PRL.

---

²⁸ Na ten temat zob. m.in.: J. Tymowski, *Organizacja szkolnictwa wyższego w Polsce*, Warszawa 1975, s. 223; T. Kuta, *Zaspokajanie potrzeb socjalno-bytowych i oświatowo-kulturalnych obywateli*, w: *System prawa administracyjnego*, pod red. T. Rabskiej, t. 4, Ossolineum 1980, s. 173–177; M. Wierzbowski, *Administracja w dziedzinie wychowania, kultury i nauki*, w: L. Jastrzębski, J. Lang, J. Służewski, M. Wierzbowski, *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1985, s. 330–333.

²⁹ Dz. U. Nr 68, poz. 415 ze zm.

³⁰ Tekst jedn. Dz. U. 1956 Nr 45, poz. 205 ze zm.

³¹ Tekst jedn. Dz. U. 1973 Nr 32, poz. 191. W pierwotnym brzmieniu tytuł ustawy z dnia 5 XI 1958 r. (Dz. U. Nr 68, poz. 336) brzmiał: „o szkołach wyższych”.

³² Tekst jedn. Dz. U. 1985 Nr 42, poz. 201 ze zm. Ustawa z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 14, poz. 113 ze zm.) obowiązywała do dnia 27 IX 1990 r., tj. do czasu jej uchylenia art. 209 pkt 1 Ustawy z dnia 12 IX 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 65, poz. 385).

³³ Dz. U. Nr 18, poz. 71.

³⁴ Dz. U. Nr 33, poz. 232.

³⁵ Ustawa z dnia 12 IX 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 65, poz. 385 ze zm.).

W analizowanym okresie nadzór (1951, 1982) naczelny (1947), zwierzchni (1958) nad szkolnictwem wyższym sprawowali: Minister Oświaty (1947, później – do 31 grudnia 1951 r. – Minister Szkół Wyższych i Nauki³⁶), Minister Szkolnictwa Wyższego (1951, 1958), Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1982). Przy czym zgodnie z ustawą z 1951 r. Rada Ministrów mogła poddać szkołę wyższą nadzorowi innego ministra (art. 2 ust. 2), zaś ustawa z 1982 r. uprawnienia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki wyraźnie delegowała ministrom właściwym dla nadzorowanych przez nich szkół³⁷ (art. 24 ust. 3)³⁸.

2.1. Szkoły wyższe – warunki ich tworzenia

Dekret z 1947 r. dzielił szkoły wyższe na państwowe i niepaństwowe, stanowiąc zarazem w art. 3 ust. 1, że szkolnictwem wyższym obejmuje szkoły wyższe: zawodowe i akademickie (później pierwszego i drugiego stopnia³⁹). Zadaniem tych pierwszych było kształcenie kandydatów

---

³⁶ Ustawa z dnia 15 XII 1951 r. o przekształceniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki w urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 67, poz. 465).

³⁷ Ze względu na ramy niniejszego opracowania zagadnienia nadzoru sprawowanego nad innymi szkołami wyższymi pozostają poza polem rozważań.

³⁸ Należy dodać, że począwszy od dekretu z 1947 r., w strukturę szkolnictwa wyższego włączono Radę Główną do spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego, współdziałającą z Ministrem Oświaty z głosem stanowczym lub doradczym, Radę Główną Szkolnictwa Wyższego (1951, 1958) działającą przy Ministrze Szkolnictwa Wyższego, współdziałającą z nim oraz innymi ministrami (1951) z inicjatywy właściwego ministra lub inicjatywy własnej (1951), jako organ opiniodawczy i doradczy (1958), Radę Główną Nauki i Szkolnictwa Wyższego jako wybieralny organ przedstawicielstwa szkolnictwa wyższego, posiadającą uprawnienia stanowiące i opiniodawcze (1982).

³⁹ Począwszy od 1 IX 1949 r. mocą rozporządzenia Ministra Oświaty w państwowych szkołach akademickich wprowadzono dwustopniową organizację studiów (studia pierwszego i drugiego stopnia). Zob. np. rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 23 XII 1949 r. w sprawie organizacji i planu studiów na wydziałach prawa w państwowych szkołach akademickich (Dz. U. Nr 6, poz. 58) oraz cztery rozporządzenia Ministra Oświaty z tego samego dnia, 2 I 1950 r., w sprawie organizacji i planu niektórych kierunków studiów na wydziałach: matematyczno-przyrodniczych państwowych szkół akademickich (Dz. U. Nr 2, poz. 12), humanistycznych państwowych szkół wyższych (Dz. U. Nr 2, poz. 9), a także w sprawie organizacji i planu studiów na wydziałach rolniczych, ogrodniczych, mleczarskich i przetwórstwa rolnego państwowych szkół wyższych zawodowych i akademickich (Dz. U. Nr 2, poz. 11), w sprawie organizacji i planu studiów na Oddziale Technologii Drewna Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (Dz. U. Nr 2, poz. 10).

na pracowników o najwyższym dla danego zawodu przygotowaniu praktycznym. Zadaniem drugich – akademickich szkół wyższych – przygotowanie do samodzielnej pracy badawczej przy wykonywaniu zawodów praktycznych, kształcenie i przygotowywanie do naukowej pracy teoretycznej oraz organizowanie i prowadzenie badań naukowych. Tym samym dekret nie pozbawiał szkół akademickich możliwości równoczesnego wypełniania zadań wyższych szkół zawodowych. Co więcej, szkoły wyższe zawodowe i akademickie mogły ze sobą współdziałać w szerzeniu wiedzy o społeczeństwie (art. 4 ust. 2 i 3).

Podział na szkoły wyższe państwowe i niepaństwowe obowiązywał nadal pod rządami kolejnych ustaw dotyczących szkolnictwa wyższego (1951, 1958, 1982). Każda z ustaw regulacją obejmowała szkoły państwowe, natomiast szkoły niepaństwowe tylko w zakresach wyraźnie w nich zakreślonych⁴⁰.

Zgodnie z pierwszą ustawą (1951) studia w szkołach wyższych mogły mieć dwa stopnie. Zadania studiów pierwszego i drugiego stopnia nie odbiegały od studiów zawodowych i akademickich wprowadzonych dekretem z 1947 r.⁴¹ Od przyjętych poziomów kształcenia ustawodawca odstąpił w 1956 r.⁴² na rzecz zawodowych studiów specjalnych – przygotowujących pracowników do określonych zawodów praktycznych (które tworzył, przekształcał i znosił minister) oraz studiów zakończonych uzyskaniem stopnia magistra. Od podziału studiów na zawodowe

---

⁴⁰ Ustawa z 1951 r. stanowiła tylko tyle, że niepaństwowe szkoły wyższe działają na podstawie przepisów wydanych przez Ministra Szkolnictwa Wyższego i że minister może rozciągnąć na nie niektóre przepisy ustawy dotyczące organizacji wewnętrznej szkół wyższych (art. 27). Ustawa z 1958 r. niepaństwowym szkołom akademickim poświęca dział VII, stanowiąc jednocześnie, że do nich stosuje się odpowiednio przepisy działów poprzedzających, w zakresie nieunormowanym nim i statutem inaczej (art. 138). Podobną regulację przyjęła także ustawa z 1982 r.: „Przepisy ustawy dotyczą wyższych szkół niepaństwowych, o ile ich statuty, w związku z odrębnym charakterem tych szkół, nie stanowią inaczej” (art. 5 ust. 3).

⁴¹ Zadaniem studiów pierwszego stopnia było kształcenie pracowników o najwyższym w danym zawodzie poziomie kwalifikacji zawodowych. Zadaniem studiów drugiego stopnia – kształcenie kandydatów na pracowników nauki oraz przygotowanie innych pracowników do samodzielnej pracy badawczej przy wykonywaniu swego zawodu. Absolwentom specjalnych studiów zawodowych mogły być przyznawane odpowiednie stopnie zawodowe, których nazwy ustalało Prezydium Rządu na wniosek ministra Szkolnictwa Wyższego przedstawiony w porozumieniu z właściwymi ministrami.

⁴² Ustawa z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. Nr 41, poz. 185).

i magisterskie nie odstąpił ustawodawca w roku 1958, tyle tylko, że zawodowe studia specjalne nazwał studiami zawodowymi⁴³, zaś mocą ustawy zmieniającej, wyższym szkołom zawodowym nadał status szkoły wyższej⁴⁴. Od wejścia w życie ustawy z 1982 r. kształcenie było realizowane w formie jednolitych studiów w ramach kierunków prowadzących do uzyskania tytułu zawodowego magistra.

Odpowiednio do podziału szkół wyższych na państwowe i niepaństwowe dekret (1947), podobnie jak pod rządami ustaw z II Rzeczypospolitej, rezerwował nazwy: akademia, szkoła główna, uniwersytet, wszechnica – wyłącznie dla wyższych szkół akademickich, zaś nazwę „szkoła wyższa” dla szkół pozostałych, spełniających warunki określone dekretem. Kwestii tej nie normowała ustawa z 1951 r. Owej luki nie zawierają dwie kolejne ustawy (1958, 1982), choć przyjmują tu inne założenia. Ustawa z 1958 r. stanowiła, że nazwa szkoły wyższej powinna zawierać określenie: uniwersytet, politechnika, akademia, szkoła główna lub szkoła wyższa. Nazwy te ustawa rezerwowała jedynie dla wyższych szkół państwowych (art. 3 ust. 1). Zatem w zakresie tym przepisem nieunormowanym szkoły wyższe niepaństwowe przybierały nazwę „szkoła wyższa”. Jednocześnie ustawa dodawała, iż w nazwie szkoły wyższej mogą być zamieszczone bliższe określenia związane w szczególności z kierunkiem naukowym szkoły, jej siedzibą, historią lub tradycją. W tym zakresie uregulowanie to dotyczyło i państwowych, i niepaństwowych szkół wyższych (art. 3 ust. 2 w zw. z art. 141 ust. 2 pkt 9), co szkołom tym dawało równe prawo dookreślenia swojej nazwy. Przy czym w odniesieniu do wyższych szkół państwowych wskazanie w nazwie kierunku naukowego było obowiązkiem ustawowym (art. 2 ust. 2). Z kolei ustawa z 1982 r. przyjęła ogólniejsze rozwiązanie. Stanowiła bowiem, że nazwę szkoły wyższej określa ustawa o jej utworzeniu. Ustawowego uregulowania wymagało także określenie siedziby, ogólnego zakresu działalności szkoły wyższej oraz wskazanie naczelnego lub centralnego organu administracji państwowej sprawującego nadzór nad jej działalnością (art. 6 ust. 2).

⁴³ Tytuły (według ustawy z 1951 r. – stopnie zawodowe) nadawane absolwentom studiów zawodowych określała Rada Ministrów w drodze rozporządzenia.

⁴⁴ Z wyjątkiem szkół objętych art. 140, którym pozostawiono status wyższych szkół zawodowych. Zob. art. 3 ustawy z dnia 20 XII 1968 r. (Dz. U. Nr 46, poz. 334) oraz pkt 2 podpunkty 1) i 4) Obwieszczenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 I 1969 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 listopada 1968 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 4, poz. 31).

W okresie Polski Ludowej/Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej różnym reżimom prawnym podlegało również tworzenie szkół wyższych.

Dekret z 1947 r. przewidywał tworzenie szkół wyższych państwowych (art. 19 ust. 1) i niepaństwowych (art. 96 ust. 1) jedynie w ramach planu sieci szkół wyższych, który ustalał rodzaj i charakter oraz umiejscowienie poszczególnych szkół. Opracowanie projektu planu sieci szkół wyższych leżało w gestii Rady Głównej, a jego ustalenie w kompetencji Rady Ministrów na wniosek Ministra Oświaty (art. 19 ust. 2). Utworzenie (również nadanie szkole wyższej charakteru akademickiej szkoły wyższej, jej przekształcenie, zamknięcie, przeniesienie siedziby) następowało w drodze rozporządzenia Rady Ministrów na wniosek Ministra Oświaty za zgodą Rady Głównej. Przy tworzeniu państwowych (zawodowych i akademickich) szkół wyższych dekret określał zatem ten sam tryb postępowania. Inne warunki stawiał natomiast niepaństwowym szkołom wyższym. Założenie i prowadzenie niepaństwowej wyższej szkoły zawodowej wymagało zezwolenia Ministra Oświaty za zgodą Rady Głównej (art. 98 ust. 1). Natomiast zezwolenia na utworzenie i prowadzenie niepaństwowej szkoły akademickiej udzielała (lub odmawiała) Rada Ministrów na wniosek Ministra Oświaty za zgodą Rady Głównej. W tym samym trybie niepaństwowa wyższa szkoła zawodowa mogła przybrać charakter szkoły akademickiej, przy czym uznanie tego stanu mogło być ograniczone do części studiów zorganizowanych w obrębie niepaństwowej szkoły wyższej (art. 98 ust. 2 i 3). Dla szkół wyższych niepaństwowych założycielem mogła być jedynie osoba prawna (także w 1937 r.).

Mocą ustawy z 1951 r. utworzenie (przekształcenie, likwidacja i zmiana siedziby) szkoły wyższej następowało w drodze uchwały Rady Ministrów, po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego (art. 4). Z mocy ustawy szkoły wyższe posiadały osobowość prawną (art. 5 ust. 1). Ustawa tworzenie niepaństwowych szkół akademickich (art. 27) pozostawiała w gestii Ministra Szkolnictwa Wyższego. Zgodnie z ustawą z 1958 r. utworzenie (przekształcenie i zniesienie) państwowej szkoły wyższej następowało w drodze ustawy, od 1965 r. w drodze rozporządzenia Rady Ministrów⁴⁵. Natomiast szkoły wyższe niepań-

⁴⁵ Zob. art. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych (Dz. U. Nr 14, poz. 98); zob. także art. 1 pkt 1 Ustawy z dnia 20 XII 1969 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 46, poz. 334) oraz art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 5 XI 1958 r. o szkolnictwie wyższym (tekst jedn. Dz. U. 1969 Nr 4, poz. 31), który wszedł w życie z dniem 17 I 1969 r.

stwowe mogły być tworzone i prowadzone za zgodą Ministra Szkolnictwa Wyższego, udzieloną po zasięgnięciu opinii Rady Głównej (art. 135 ust. 1), później bez zasięgania opinii Rady Głównej⁴⁶ pod warunkiem, że szkoła spełniała warunki określone ustawą⁴⁷. Minister mógł nadto wydanie zgody uzależnić od dopełnienia innych wymogów. Ustawa ich nie określała. W drodze ustawy szkoły wyższe tworzone (znoszono, łączono i przekształcano) również pod rządami ustawy z 1982 r. I tu ustawodawca nie przewidywał odrębnych rozwiązań dla szkół wyższych niepaństwowych. Szkoła posiadała osobowość prawną.

2.2. Organizacja wewnętrzna szkół wyższych i ich organów

Dekret z 1947 r. strukturą szkoły wyższej obejmował wydziały, te zaś mogły dzielić się na oddziały. W obrębie wydziałów lub niezależnie od organizacji wydziałowej mogły być również tworzone studia specjalne (art. 3 ust. 2). Utworzenie nowych wydziałów, zmiany nazwy wydziałów istniejących, tworzenie, przekształcanie i zamykanie oddziałów, studiów specjalnych, zakładów oraz katedr⁴⁸ wymagało rozporządzenia Ministra Oświaty⁴⁹ za zgodą Rady Głównej. Dekret wymagał, by przed powzięciem decyzji przez Ministra Oświaty zasięgnięta była opinia

⁴⁶ Zob. art. 1 pkt 7 Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 46, poz. 334), który określenie zakresu działania Rady Głównej odsyłał do regulaminu uchwalonego przez Radę Ministrów. Zob. też art. 6 Ustawy z 1958 r. o szkolnictwie wyższym w brzmieniu nadanym Obwieszczeniem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z 17 I 1969 r. (tekst jedn. Dz. U. Nr 4, poz. 31).

⁴⁷ Udzielenie zgody było możliwe tylko wówczas, gdy: szkoła miała zapewnioną dostateczną liczbę pracowników nauki (1958), pracowników naukowo-dydaktycznych (1969 – tekst jedn. Dz. U. 1969 Nr 4, poz. 31), nauczycieli akademickich (1973 – tekst jedn. Dz. U. 1973 Nr 32, poz. 191), których kwalifikacje dawały gwarancję prowadzenia pracy dydaktycznej i naukowej na odpowiednim poziomie; organizacja studiów i programy nauczania szkoły odpowiadały organizacji studiów i programom nauczania szkół wyższych; przy przyjmowaniu studentów zapewniano przestrzeganie tych samych wymagań, które stawiane są w szkołach wyższych; szkoła dysponowała odpowiednim wyposażeniem i lokalem oraz miała zapewnione na stałe wystarczające środki finansowe dla swojej działalności (art. 135 ust. 2; art. 122 ust. 2 w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym z 1969 r., art. 87 ust. 2 w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym z 1973 r.).

⁴⁸ W myśl Rozporządzenia Ministrów Szkół Wyższych i Nauki oraz Zdrowia z dnia 13 I 1951 r. w sprawie organizacji katedr w szkołach wyższych (Dz. U. Nr 5, poz. 51) katedra w szkole wyższej stanowiła podstawową jednostkę organizacyjną pracy dydaktycznej i naukowo-badawczej. W jej ramach mógł być prowadzony jeden lub więcej zakładów.

⁴⁹ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dnia 9 I 1951 r. w sprawie przemianowania katedr na Politechnice Wrocławskiej (Dz. U. Nr 5, poz. 44).

organów zainteresowanych szkół, które mogły także z własnej inicjatywy do ministra w tych sprawach wystąpić (art. 20).

Ustawa z 1951 r. przyjmowała w tym zakresie bardzo zbliżone rozwiązania, lecz formułowała je bardziej czytelnie, a także wprowadzała rozwiązania nowe. Zgodnie z ustawą szkoły wyższe mogły dzielić się na wydziały, a te na oddziały (również w 1920 r.), sekcje (przyjęte już w 1933 r.) oraz kierunki (to stanowiło *novum*). W obrębie wydziałów lub poza nimi można było tworzyć studia specjalne (także w latach 1933 i 1947) oraz – to również rozwiązanie nowe – studia dla pracujących (art. 7). Wprawdzie ustawa z 1951 r. pozostawiała w gestii Ministra Szkolnictwa Wyższego tworzenie, przekształcanie i znoszenie wydziałów, oddziałów, sekcji, studiów specjalnych, jednak jego uprawnienia rozszerzyła o tworzenie, przekształcanie i znoszenie kierunków studiów oraz studiów dla pracujących. Minister działał tu na wniosek lub po zasięgnięciu opinii szkoły i Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. W sprawie określenia szczegółowej organizacji szkoły wyższej ustawa odsyłała do statutu, który szkole nadawał minister na wniosek senatu szkoły przedstawiony przez rektora.

Ustawa z 1951 r. jasno formułowała, że podstawową jednostką organizacyjną w szkole wyższej była katedra, w ramach której mógł być prowadzony jeden lub więcej zakładów. Dopuszczała też możliwość ich łączenia w zespół katedr lub instytut. Katedra prowadziła pracę dydaktyczną i naukową w zakresie jednego lub kilku przedmiotów (art. 6). Katedry i instytuty uczelniane tworzył, przekształcał i znosił minister na wniosek lub po zasięgnięciu opinii organów⁵⁰ szkoły.

Rozwiązania zbliżone przyjęła także ustawa z 1958 r. Zgodnie z nią szkoła wyższa dzieli się na wydziały⁵¹, których definicję ustawodawca podał po raz pierwszy⁵². W ramach wydziału mogły być tworzone sekcje

⁵⁰ Chodziło tu o senat szkoły wyższej. Jemu bowiem ustawodawca powierzył m.in. obowiązek „występowania z wnioskami lub wypowiedzania opinii w sprawach tworzenia, przekształcania i znoszenia jednostek organizacyjnych szkoły (art. 11 ust. 2 pkt 4 ustawy z 1951 r.).

⁵¹ Począwszy od 1969 r. szkoła wyższa mogła być wielowydziałowa, jednowydziałowa lub bezwydziałowa.

⁵² W myśl art. 8 ust. 2 ustawy z 1958 r. w jej pierwotnym brzmieniu „Wydziały są jednostkami organizacyjnymi pracy naukowej i dydaktycznej; [...] odpowiadają głównym dziedzinom studiów, a wyjątkowo – grupom pokrewnym specjalności w danej dziedzinie studiów”. Definicję tę zmodyfikowano w 1969 r., zastępując słowa „pracy naukowej i dydaktycznej” słowami „pracy dydaktycznej, wychowawczej i naukowej” oraz zastępując słowa „dziedzinom studiów lub wyjątkowo...” słowami „kierunkom studiów lub grupom...” (tekst jedn. Dz. U. Nr 4, poz. 31).

i oddziały – również one były przez tę ustawę, jako pierwszą, zdefiniowane⁵³. Za ustawą z 1951 r. niemal jednobrzmiąco przyjęła rozwiązania dotyczące katedr. Dopuszczała tworzenie w ramach wydziału (ale i poza nim) studiów i kursów specjalnych (tych jednak nie definiowała) oraz studiów zawodowych⁵⁴. Ustawa zaproponowała też pewne nowości w tym zakresie. Po pierwsze, możliwość prawną tworzenia wydziałów szkoły wyższej również poza jej siedzibą, tworzenie katedr także poza wydziałami, tworzenie instytutu uczelnianego (gdy zainteresowane katedry dysponują pracownikami nauki mogącymi zapewnić należyty rozwój i poziom badań naukowych) w ramach wydziału lub poza nim. Po drugie, wprowadzie ustawa zachowała prawo ministra do tworzenia, przekształcania i znoszenia wydziałów, oddziałów, sekcji, studiów i kursów specjalnych, instytutów i katedr, jednak wskazała wyraźnie na organ szkoły wyższej (senat, a od 1969 r. – rektor), na wniosek lub po zasięgnięciu opinii którego podejmuje on działania w powyższym zakresie. Zasięganie opinii Rady Głównej ograniczyła wyłącznie do spraw tworzenia, przekształcania i znoszenia wydziałów i instytutów uczelnianych. W 1969 r. ustawodawca wymogu tego już tak wyraźnie nie postawił, stwierdził jedynie, że minister zasięga opinii Rady Głównej we wszystkich istotnych sprawach dotyczących szkolnictwa wyższego (art. 6 ust. 3). W sposób szczegółowy ustrój szkoły wyższej określał jej statut uchwalony przez senat. Statut wymagał zatwierdzenia przez ministra⁵⁵.

Podobnie jak pod rządami wcześniejszych ustaw także na mocy ustawy z 1982 r. szkoły wyższe mogły w swych statutach określać wewnętrzną strukturę i organizację szkoły oraz rodzaj wchodzących w jej skład jednostek organizacyjnych, w tym również tych nieprzewidzianych ustawą (art. 27). Tylko gdy statut nie stanowił inaczej, podstawową jednostką organizacyjną był wydział (art. 26 ust. 2). Szkoła wyższa mogła, poza jednostkami wydziałowymi, tworzyć także jednostki poza lub międzywydziałowe bądź międzyuczelniane, w tym również w powiązaniu organiza-

⁵³ Sekcje tworzyło kilka katedr w zakresie określonej specjalności lub grupy pokrewnych specjalności, natomiast oddział mógł być utworzony z kilku katedr lub sekcji w zakresie wyodrębnionego kierunku studiów (art. 10 ust. 2 i 3 ustawy z 1958 r.). Definicji tych nie podają już kolejne nowelizacje ustawy, ujęte w tekstach jednolitych z lat 1969 i 1973.

⁵⁴ Zob. Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 VIII 1964 r. w sprawie zasad organizacji punktów konsultacyjnych dla osób odbywających studia wyższe w trybie studiów dla pracujących w szkołach wyższych podległych resortowi szkolnictwa wyższego (M. P. Nr 56, poz. 267).

⁵⁵ Począwszy od 1969 r., minister mógł na wniosek szkoły lub z inicjatywy własnej nadać szkole statut.

cyjnym z jednostkami Polskiej Akademii Nauk oraz innymi jednostkami i placówkami (naukowymi, gospodarczymi). Wydział oraz jednostkę organizacyjną o charakterze pozawydziałowym tworzył właściwy minister na wniosek rektora zaopiniowany przez senat. Jednostkę o charakterze międzyuczelnianym tworzył właściwy minister z własnej inicjatywy (po zasięgnięciu opinii senatów szkół) lub na wniosek rektora szkoły będącej siedzibą jednostki, uzgodniony z zainteresowanymi rektorami, i tu wniosek wymagał zasięgnięcia opinii właściwych senatów. Z kolei jednostki organizacyjne działające w ramach wydziału tworzył rektor na wniosek dziekana wydziału zaopiniowany przez radę wydziału i po zatwierdzeniu przez senat szkoły (art. 29). Mogły być nadto tworzone instytuty prowadzące działalność badawczą i naukowo-dydaktyczną: kierunkowe (związane z określonym kierunkiem studiów), specjalizacyjne (związane z przedmiotem wyodrębnionej dyscypliny naukowej). Podstawową jednostką organizacyjną wydziału pozostawała katedra (art. 28 ust. 3). Swoboda kształtowania w statucie wewnętrznej struktury organizacyjnej nie była jednak absolutna. Po pierwsze, uchwalenie przez senat statutu wymagało zasięgnięcia opinii kolegialnych organów jednostek organizacyjnych szkoły oraz organizacji politycznych i społecznych działających w szkole. Po drugie, w ciągu miesiąca od dnia uchwalenia statutu rektor był zobowiązany go przedłożyć ministrowi, który mógł zgłosić (w terminie 3 miesięcy) zastrzeżenia. W okresie kolejnych 3 miesięcy senat mógł uzgadniać z ministrem ostateczną decyzję w sprawie treści statutu. W razie braku uzgodnienia ostateczną w tej sprawie decyzję podejmował minister za zgodą prezydium Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Różnice w regulacji dotyczyły także obsady organów szkół wyższych i zakresu ich obowiązków. **Zgodnie z przyjętym w dekreście z 1947 r. podziałem na szkoły wyższe zawodowe i akademickie różnicowano także ustrój organów zarządzających szkoł. Szkołą wyższą zawodową kierował rektor, jego organem doradczym była rada pedagogiczna. Rektora, spośród wybitnych specjalistów zakwalifikowanych przez Radę Główną, mianował na okres 3 lat Minister Oświaty. W tym samym trybie i na taki sam okres mógł być powołany, w miarę potrzeby, **prorektor**. I od rektora, i od prorektora wymagano jednoczesnego pełnienia w szkole wyższej funkcji profesorów w zakresie ustalonym przez Ministra Oświaty (art. 16 ust. 2–4). W sprawach nauczania organem doradczym rektora w wyższych szkołach zawodowych jednowydziałowych była **rada pedagogiczna**, a w szkołach o dwóch lub więcej wydziałach ponadto **rady wydziałowe**. W tym ostatnim przypadku bezpośrednio kierownictwo nad wydziałami, pod**

nadzorem rektora, sprawowali powoływani spośród profesorów szkoły przez Ministra Oświaty, na okres 2 lat, **dziekani** (art. 27 ust. 1). W skład rady pedagogicznej (w szkołach jednowydziałowych) oraz rad wydziałowych (w szkołach dwu- i więcej wydziałowych) wchodził profesorowie i ich zastępcy oraz nauczyciele przedmiotów pomocniczych, przy czym statut mógł przewidywać nadto inne osoby w składzie tych ciał. Radom pedagogicznym przewodniczył rektor, radom wydziałowym – dziekani.

W każdej szkole zawodowej rektor był zobowiązany zwołać przynajmniej raz w roku zebranie ogólne w celu przedstawienia sprawozdania z działalności szkoły w roku poprzednim i programu na rok następny, a także wysłuchania opinii zebrania oraz postulatów w sprawach potrzeb szkoły, jej pracowników naukowych i administracyjnych, także młodzieży studiującej. Skład zebrania ogólnego tworzyli wszyscy członkowie rady pedagogicznej szkoły, a ponadto przedstawiciele pomocniczych pracowników naukowych i administracyjnych oraz młodzieży studiującej (art. 28). Dekret przewidywał organizacyjne związanie szkoły wyższej zawodowej ze szkołą akademicką. Zakres i stopień związania pozostawiono do określenia w statucie szkoły.

Dekret przewidywał szerszy krąg organów szkoły dla szkół wyższych akademickich. Zaliczał do nich: rektora i prorektora, senat akademicki w szkołach złożonych z więcej niż jednego wydziału, zebranie ogólne, dziekanów i prodziekanów, rady wydziałowe oraz po raz pierwszy także dyrektora administracyjnego⁵⁶.

Rektora powoływał Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Oświaty po zasięgnięciu opinii Rady Głównej, na okres 3 lat, spośród trzech kandydatów⁵⁷ wyłonionych przez zebranie wyborcze szkoły⁵⁸

⁵⁶ Dyrektora mianował Minister Oświaty za zgodą Prezesa Rady Ministrów i po wysłuchaniu opinii rektora. Dyrektor administracyjny podlegał nadzorowi rektora i był przed nim odpowiedzialny za realizację zakresu obowiązków określonych dekretem z tytułu kierowania administracją szkoły i wykonywania czynności zwykłego zarządu jej majątkiem, a także tych określonych zakresem działania w statucie szkoły. W państwowych szkołach zawodowych zarządzanie majątkiem szkolnym leżało w gestii rektora (art. 52). Dyrektor administracyjny składał senatowi, co najmniej dwa razy w roku, sprawozdania z administracji szkoły i zarządu jej sprawami majątkowymi. Uwagi poczynione do sprawozdania senat był zobowiązany przekazać Ministrowi Oświaty (art. 54). Kolejne ustawy (1951, 1958, 1982) wprowadziły pozostawiając w szkołach wyższych stanowisko dyrektora administracyjnego, lecz trafnie nie przypisują mu statusu organu szkoły.

⁵⁷ Zebranie dokonywało wyboru w ten sposób, że każdy z obecnych na posiedzeniu członków zebrania głosował tylko na jednego kandydata. Za wybranych uważano trzech kandydatów, którzy otrzymali kolejno największą liczbę głosów (art. 37 ust. 1 dekretu).

⁵⁸ W skład zebrania wyborczego wchodził profesorowie zwyczajni lub nadzwyczajni, wybrani przez rady wydziałowe, po jednym na każde pięć katedr wchodzących w skład

z grona profesorów zwyczajnych lub nadzwyczajnych. Jeśli w terminie wyznaczonym przez Ministra Oświaty zebranie nie dokonało wyboru kandydatów, kandydata przedstawiała ministrowi Rada Główna. W przypadku nieobsadzenia urzędów rektora i prorektora Minister Oświaty wyznaczał tymczasowego rektora, który funkcję tę pełnił do czasu obsadzenia tych urzędów w trybie przewidzianym dekretem (art. 35).

Rektor był przedstawicielem szkoły na zewnątrz, przewodniczącym senatu i zgromadzenia ogólnego, wykonawcą uchwał senatu, przełożonym grona nauczycielskiego i pomocniczych sił naukowych, zwierzchnikiem i opiekunem młodzieży studiującej. Czuwał nad prawidłowym biegiem prac naukowych i nauczania w szkole, nad działalnością władz i organów akademickich, rozstrzygał spory kompetencyjne między nimi, nadzorował administrację szkoły, kierowaną przez dyrektora administracyjnego, oraz przedstawiał senatowi co najmniej dwa razy w roku sprawozdanie z ogólnej sytuacji naukowej, administracyjnej i gospodarczej szkoły. Tak samo jak pod rządami wcześniej obowiązujących przepisów (1933), rektor ogłaszał skład osobowy szkoły i programy wykładów, a także wydawał drukiem jej kronikę. Rektorowi przysługiwał nadal tytuł Magnificencji (art. 32 ust. 4).

Zastępcą rektora oraz stałym jego pomocnikiem był **prorektor** (powoływany w trybie przewidzianych dla wyboru rektora i na ten sam 3-letni okres). Statut mógł przewidzieć większą liczbę prorektorów – było to nowe rozwiązanie. W tej sytuacji kolejność zastępstwa prorektorów ustalał rektor⁵⁹.

Senat akademicki, w odróżnieniu od statusu przewidzianego przez ustawy okresu międzywojennego, miał już jasno określoną prawem pozycję. Był „najwyższym organem i rzecznikiem potrzeb szkoły oraz opiekunem młodzieży studiującej” (art. 37 ust. 1). Dekret powtórzył tu za ustawą z 1933 r. termin „akademicki”, co o tyle warte jest podkreślenia, że kolejne ustawy (1951, 1958, 1982) wracają do określenia „senat szkoły”, przyjętego ustawą z 1920 r. Znacznie ważniejsze dla wzmocnienia pozycji senatu było jednak przyjęcie ogólnego domniemania jego właściwości, ilekroć dekret nie określał właściwych organów szkoły albo wskazywał je tylko ogólnie (art. 47).

---

wydziału. W szkołach jednowydziałowych w skład zebrania wyborczego wchodziłi wszyscy profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni szkoły. Przewodniczącego wyłaniało zebranie wyborcze ze swojego grona (art. 31 ust. 3 dekretu).

⁵⁹ Rektor i prorektorzy w sprawach dyscyplinarnych podlegali wyłącznie Wyższej Komisji Dyscyplinarnej dla profesorów szkół akademickich, która orzekała ostatecznie (rozwiązanie przyjęte już pod rządami ustawy z 1933 r.).

Wobec odstąpienia od tworzenia ogólnego zebrania profesorów, senat akademicki w swych zadaniach łączył zadania obu tych organów. Można je podzielić na te, które wiążą się z działalnością finansową, gospodarczą i administracyjną szkoły⁶⁰, oraz te dotyczące działalności związanej z procesem badań naukowych i nauczania (sprawowanie nadzoru nad administracją szkoły w aspekcie potrzeb nauki i nauczania, zatwierdzenie szczegółowych programów nauczania i zasad korzystania z zakładów i urzędzeń wydziałowych i międzywydziałowych, po wysłuchaniu opinii zainteresowanych rad wydziałowych). Uchwały z pierwszej grupy zadań podjęte przez senat wymagały zatwierdzenia Ministra Oświaty (art. 37 ust. 2). Rektor z własnej inicjatywy lub na żądanie ministra był zobowiązany zawiesić uchwałę senatu, gdy on sam lub minister uznał to za potrzebne ze względu na interes publiczny lub dobro szkoły. Na rektorze obowiązek zawieszenia uchwały senatu spoczywał również wtedy, gdy uchwała, w ocenie rektora, naruszała obowiązujące prawo. Wówczas rektor był zobowiązany zwołać posiedzenie senatu w celu ponownego rozpatrzenia sprawy, w której powzięto zawieszoną uchwałę. W przypadku podtrzymania przez senat pierwotnej uchwały rektor miał obowiązek przedstawienia sprawy Ministrowi Oświaty. Przed podjęciem przez ministra decyzji uchwała przez niego zawieszona nie mogła być wprowadzona w życie.

Dekret wprowadził w strukturę szkół wyższych nowy organ szkoły – **zebranie ogólne** – jako organ opiniodawczy w sprawach ogólnych potrzeb szkoły, jej pracowników naukowych i administracyjnych oraz młodzieży studiującej. Zebranie ogólne zwoływał, przynajmniej raz w roku, i przewodniczył mu rektor w celu przedstawienia sprawozdania ze stanu szkoły i zamierzeń na przyszłość, ale też dla wysłuchania opinii i postulatów osób tworzących skład zebrania ogólnego (art. 38 ust. 3).

Dziekana wybierała na okres 2 lat (przy 3-letniej kadencji rektora) rada wydziałowa spośród profesorów zwyczajnych lub nadzwyczajnych zwykłą większością głosów. Wybór dziekana wymagał dla swej ważności zatwierdzenia przez Ministra Oświaty. W razie odmowy zatwierdzenia, na radzie wydziałowej spoczywał obowiązek niezwłocznego przystą-

---

⁶⁰ Do tej sfery aktywności senatu należało: uchwalanie projektu budżetu szkoły na wniosek dyrektora administracyjnego, ustalanie jej potrzeb, decydowanie o podziale kredytów na cele nauki i nauczania, o ile podział nie został dokonany w budżecie, reprezentowanie właściciela, jeżeli szkoła posiadała własny majątek, i ustalanie zasad gospodarowania tymże majątkiem, podejmowanie uchwał w sprawie nabycia, zbycia, zamiany i obciążenia nieruchomości, przyjmowanie darowizn, zapisów).

pienia do nowego wyboru. Niedochowanie przez radę wyboru w terminie skutkowało powołaniem dziekana przez ministra na wniosek Rady Głównej. Zastępcą dziekana był **prodziekan**, powołany w tym samym trybie i na ten sam czas, jaki przepisy przewidywały dla wyboru dziekana. Prodziekan był pomocnikiem dziekana w zakresie spraw przez dziekana powierzonych. Dziekan i prodziekan obejmowali urzędowanie z początkiem roku szkolnego. W przypadku nieobsadzenia równocześnie urzędów dziekana i prodziekana minister wyznaczał tymczasowego dziekana spośród profesorów wydziału, który pełnił funkcję dziekana do czasu obsadzenia tych urzędów.

Funkcje dziekana były jasno, choć ogólnie, określone. Dziekan był przedstawicielem wydziału, przewodniczył radzie wydziałowej (oraz ją zwoływał) i wykonywał jej uchwały. Poza tym spoczywał na nim obowiązek: załatwiania bieżących spraw wchodzących w zakres wydziału, dbania o należyty tok spraw wchodzących w zakres działania rady wydziałowej, zapewnienia prawidłowego toku studiów i egzaminów. Sprawował nadzór nad administracją wydziału oraz składał radzie wydziałowej, a także senatowi za pośrednictwem rektora, sprawozdania z działalności wydziału.

Radę wydziałową tworzyli: profesorowie zwyczajni, nadzwyczajni, honorowi, tytularni, kontraktowi, zastępcy profesorów, docenci etatowi oraz delegaci docentów, a także delegaci adiunktów i asystentów. Jako kolegialny organ „uchwałowy wydziału w sprawach nauki i nauczania” rada czuwała nad rozwojem nauk reprezentowanych przez wydział, jej obowiązkiem była dbałość o dobór odpowiedniej kadry naukowej i właściwe warunki twórczości naukowej oraz działalności pedagogicznej, o racjonalny układ programów wykładów i ćwiczeń, a także o należyte wykonywanie ustalonego programu. Rada odpowiadała za poziom pracy naukowej i za poziom nauczania na wydziale. Nadto w ramach obowiązujących przepisów ustalała szczegółowe programy nauczania oraz zasady korzystania z zakładów wydziału. Uchwały rady w tym zakresie podlegały zatwierdzeniu przez senat (art. 44).

W szkołach akademickich jednowydziałowych rada wydziałowa była równocześnie senatem szkoły (art. 46).

Ustawy z lat 1951 i 1958, w odróżnieniu od dekretu z 1947 r., mimo wprowadzenia dwustopniowej organizacji studiów, nie przewidywały zróżnicowania organów szkół wyższych. Nie były to jednak rozwiązania jednolite. Od nich w pewnym tylko zakresie odbiegały postanowienia ustawy z 1982 r.

Zgodnie z ustawą z 1951 r. całokształtem działalności szkoły wyższej kierował rektor przy udziale senatu i za wykonanie jej zadań odpowiadał przed Ministrem Szkolnictwa Wyższego (art. 9 ust. 1). Ustawa z 1958 r. stanowiła tylko tyle, że podstawowymi organami szkoły są: rektor, senat, dziekani i rady wydziałów. Ustawa z 1982 r. dzieliła natomiast organy szkoły na kolegalne i jednoosobowe. Do pierwszych zaliczała senat i rady wydziałów, do drugich – rektora i dziekanów. Ustawa z 1982 r. przyjmowała nadto, że w szkołach jednowydziałowych funkcję rady wydziału pełni senat, a funkcję dziekana – rektor (art. 33).

Ustawa z 1951 r. prawo wyboru **rektora** powierzyła (po raz pierwszy) senatowi. Senat dokonywał wyboru rektora spośród profesorów (w przypadkach wyjątkowych spośród docentów) na okres 3 lat w głosowaniu tajnym większością głosów⁶¹. Zbliżone rozwiązania przyjęła ustawa z 1958 r. Rektora wybierał również senat na okres 3 lat w głosowaniu tajnym, ale już bezwzględną większością głosów, przy co najmniej 2/3 liczby osób uprawnionych do głosowania, i tylko spośród profesorów. Jedynie gdy liczba profesorów w danej szkole była mniejsza od dziesięciu, rektorem mógł być wybrany docent (art. 21 – 1958). W ciągu 14 dni od dnia otrzymania protokołu wyboru rektora minister mógł złożyć sprzeciw w stosunku do dokonanego wyboru, co skutkowało obowiązkiem przeprowadzenia nowych wyborów w ciągu 14 dni od dnia doręczenia sprzeciwu. Minister mógł powołać rektora, jeśli jego wybór nie został dokonany w maju tego roku, w którym kończy się kadencja rektora, a także w razie złożenia kolejno dwóch sprzeciwów wobec wyboru rektora (art. 21). Od rozwiązań tych odstąpiono w roku 1968. Odtąd rektora powoływał minister, na okres kadencji przez siebie wyznaczony⁶². Ustawą z 1982 r. przyjęto nieco zmienione rozwiązania. Wprawdzie ustawa ta (w jej pierwotnym brzmieniu) odsyłała również do statutu szkoły,

---

⁶¹ Senat szkoły mógł jednak postanowić, że rektora wybiera zebranie wyborcze złożone z wszystkich samodzielnych pracowników nauki i osób pełniących ich obowiązki albo wybranych w tym celu przedstawicieli rad wydziałów (art. 20 ust. 2). Przeciwno wyborowi rektora minister mógł złożyć sprzeciw w ciągu miesiąca od dnia otrzymania protokołu zebrania wyborczego, co skutkowało obowiązkiem przeprowadzenia bezwzględnie ponownych wyborów. W razie zwolnienia się stanowiska rektora w czasie trwania kadencji należało dokonać wyboru rektora w ciągu miesiąca od zwolnienia stanowiska, przy czym gdy zwolnienie stanowiska rektora nastąpiło w ostatnim półroczu przed upływem kadencji, ustawa dopuszczała zaniechanie powołania nowego rektora.

⁶² Zob. art. 1 pkt 17 Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 1968 Nr 46, poz. 334) oraz art. 32 Ustawy z dnia 5 XI 1958 r. o szkolnictwie wyższym (tekst jedn. Dz. U. 1973 Nr 4, poz. 31).

ten miał jednak przesądzać, czy wyboru rektora dokona senat, czy kolegium elektorów. Przewodniczący organu przeprowadzającego wybór zawiadamiał niezwłocznie właściwego ministra o dokonanym wyborze. Minister mógł zgłosić uzasadniony (czego nie wymagały wcześniejsze ustawy) sprzeciw wobec wyboru rektora, przy czym tu już w porozumieniu z prezydium Rady Głównej. W ponownych wyborach (przeprowadzonych 14 dni od doręczenia) nie mogła kandydować osoba, co do której minister zgłosił sprzeciw. Wprawdzie zachowano 3-letnią kadencję rektora, jednak począwszy od 1985 r.⁶³ przepisy dotyczące jego wyboru znacznie zastrżono. Odtąd senat wskazywał od dwóch do czterech kandydatów na rektora i do dnia 30 kwietnia ostatniego roku swej kadencji przedstawiał właściwemu ministrowi. Minister w terminie 14 dni od dnia przedstawienia kandydatów mógł zgłosić sprzeciw w sprawie kandydującej osoby (osób) i wyznaczyć termin przedstawienia nowego (nowych) kandydata (kandydatów) na rektora. Senat dokonywał wyboru rektora spośród co najmniej dwóch kandydatów. Wybraną osobę, przy zachowaniu powyższego trybu oraz wtedy, gdy senat nie przedstawił ministrowi kandydatów lub nie dokonał wyboru, powoływał minister.

Podobnie jak pod rządami ustaw z lat 1951 i 1958 ustawa z 1982 r. nie odstąpiła od zasady, że rektorem może być profesor, warunek ten jednak ujęła inaczej. Rektorem mógł zostać profesor lub docent ze stopniem doktora habilitowanego, przy czym gdy szkoła wyższa zatrudniała więcej niż dziesięciu profesorów, rektorem mógł być tylko profesor (art. 42). Ustawa z 1982 r. zastrzegła nadto, że rektor (również prorektorzy, dziekan i prodziekan) może być wybrany na to samo stanowisko nie więcej niż na dwie kadencje następujące po sobie, co było rozwiązaniem nowym (art. 48)⁶⁴.

Począwszy od 1951 r., ustawy dotyczące szkolnictwa wyższego pozostawiały rektorowi prawo reprezentowania szkoły na zewnątrz. Nie przyznawały mu już tytułu Magnificencji. Mocą każdej z ustaw (1951, 1958, 1982) rektor zwoływał posiedzenia senatu (od 1982 r. co najmniej raz na dwa miesiące) i kierował obradami⁶⁵. Był zobowiązany zwołać jego

⁶³ Zob. art. 41 Ustawy z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym (tekst jedn. Dz. U. 1985 Nr 42, poz. 201 ze zm.).

⁶⁴ Każda z ustaw przyjmowała, że w szkołach nowo utworzonych pierwszego rektora powoływał minister. To samo dotyczyło powołania nowego rektora w razie zwolnienia stanowiska rektora przed upływem 3 lat od utworzenia szkoły; zastrzeżenia tego nie wprowadzała jedynie ustawa z 1982 r.

⁶⁵ Mocą ustawy z 1951 r. rektor zwoływał nadto z początkiem roku szkolnego posiedzenia zebrania ogólnego szkoły wyższej – organu opiniodawczego w sprawach ogólnych

posiedzenie na żądanie większości członków senatu (1951), co najmniej połowy jego członków (1958); od tego rozwiązania odstąpiono w 1982 r. Rektor był także służbowym przełożonym wszystkich pracowników szkoły oraz zwierzchnikiem i opiekunem młodzieży studiującej (1951, 1958, 1982). Obowiązkiem rektora było nadto wypełnianie ustawowych obowiązków zapewniających należyte funkcjonowanie szkoły⁶⁶.

Dla udzielania rektorowi pomocy w bieżącym kierowaniu szkołą ustawy z lat 1958 (począwszy od 1969 r.⁶⁷) i 1982 (począwszy od 1985 r.⁶⁸) powołały działające przy nim kolegium rektorskie szkoły.

Trzy ustawy zgodnie stanowiły, że pomocnikiem rektora i w razie potrzeby jego zastępcą jest **prorektor**. W myśl ustawy z 1951 r. prorektorem mógł być wybrany na okres 3 lat samodzielny pracownik nauki. W wyjątkowych jedynie przypadkach w szkołach zatrudniających mniej niż dziesięciu samodzielnych pracowników nauki prorektorem mogła zostać osoba pełniąca obowiązki samodzielnego pracownika nauki. Prorektora powoływano w trybie i na okres przewidziany dla powołania (odwołania) rektora (art. 23 – 1951). Statut szkoły mógł przewidzieć powołanie kilku prorektorów, co było rozwiązaniem nowym. Przy czym do czasu nadania szkole statutu liczbę prorektorów ustalał minister (art. 10). Ustawa z 1958 r. już wyraźnie modyfikuje liczbę prorektorów. Statut szkoły mógł przewidzieć powołanie dwóch lub trzech prorektorów. Prorektora powoływano w trybie przewidzianym dla wyboru rektora także na okres 3 lat. Od 1968 r. odstąpiono od pierwotnego brzmienia ustawy, przyjmując, że minister po zasięgnięciu opinii rektora mógł

---

szkoły – w celu przedstawienia sprawozdania z wykonania planu za miniony rok szkolny oraz planu pracy na rok następny. Skład zebrania ogólnego szkoły tworzyli wszyscy pracownicy szkoły oraz przedstawiciele organizacji młodzieżowych (co było nowością). Statut mógł jednak przewidywać udział w zebraniu ogólnym przedstawicieli poszczególnych grup pracowników szkoły. Pracami zebrania ogólnego kierował rektor (art. 13).

⁶⁶ W zakresie dotyczącym kształcenia było to m.in.: czuwanie nad procesem nauczania i nadzoru, nad należytym wykonywaniem przez właściwe jednostki organizacyjne szkoły zadań w zakresie nauki, nauczania i wychowania młodzieży, nad należytą obsadą stanowisk naukowych i dydaktycznych w szkole (1951, 1958, 1982).

⁶⁷ Zgodnie z art. 11 ustawy z 1958 r. o szkolnictwie wyższym w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym (tekst jedn. Dz. U. 1973 Nr 32, poz. 191) skład kolegium rektorskiego tworzyli: rektor, prorektorzy, dyrektor administracyjny, sekretarz komitetu uczelnianego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz przewodniczący zakładowej organizacji związkowej.

⁶⁸ Zob. art. 1 pkt 35 Ustawy z dnia 29 VII 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 36, poz. 167. W myśl tej ustawy w skład kolegium rektorskiego wchodził: rektor, prorektorzy, kierownicy uczelnianych organów partii, stronnictw politycznych i związku zawodowego oraz dyrektor administracyjny (Dz. U. Nr 36, poz. 167).

powołać na czas oznaczony jednego lub więcej prorektorów spośród profesorów lub docentów szkoły⁶⁹. W 1982 r. ustawodawca powraca do rozwiązania, zgodnie z którym liczbę prorektorów określa statut szkoły. Wyboru prorektorów dokonywał organ wybierający rektora (1982) na osobnym posiedzeniu, po dokonaniu wyboru rektora, spośród profesorów, docentów i doktorów habilitowanych (od 1985 r. tylko spośród profesorów i docentów). Wysłunięcie przez rektora kandydatury na prorektora ds. studenckich wymagało zgody większości przedstawicieli studentów wchodzących w skład senatu lub kolegium elektorów. Było to rozwiązanie nowe, od którego odstąpiono w 1985 r. Od roku 1985 wyboru prorektorów dokonuje senat na wniosek rektora elekta, przedstawiony za zgodą właściwego ministra. Przepisy dotyczące wyboru rektora stosowało się odpowiednio do wyboru prorektorów. Wyboru każdego prorektora należało dokonać osobno. W każdym przypadku powołania kilku prorektorów, podziału czynności między nimi dokonywał rektor.

Skład **senatu** współtworzyli: rektor, prorektor, dziekani i przedstawiciele rad wydziału, po jednym z każdego z nich, wybierani corocznie przed końcem roku szkolnego spośród członków rady wydziału (1951, w brzmieniu nadanym w 1956 r.⁷⁰, 1958) oraz przedstawiciele pomocniczych pracowników nauki (1958), od 1982 r. także dyrektorzy instytutów kierunkowych działających poza wydziałami, ponadto wybierani osobno dla każdej z tych grup przedstawiciele: profesorów, docentów i doktorów habilitowanych, pozostałych nauczycieli akademickich, studentów, pracowników niebędących nauczycielami akademickimi, po jednym przedstawicielu delegowanym przez organy partii i stronnictw politycznych działających w szkole oraz przedstawiciel studium wojskowego. Przy czym tutaj skład senatu w 51–66% (od 1985 r. – co najmniej 70%⁷¹) stanowić mieli profesorowie, docenci i doktorzy habilitowani

⁶⁹ Zob. art. 1 pkt 19 ustawy z dnia 20 XII 1968 r. (Dz. U. Nr 46, poz. 334).

⁷⁰ Zob. art. 13 ust. 1 i 2 ustawy z 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. 1952 Nr 6, poz. 38) w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 11 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. w sprawie zmiany ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. Nr 41, poz. 185).

⁷¹ Zob. pkt 18 Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 36, poz. 167) oraz art. 37 ust. 3 i 4 Ustawy z 1982 r. o szkolnictwie wyższym, w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym (Obwieszczenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 IX 1985 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym – Dz. U. Nr 42, poz. 201). W myśl ust. 4, „Jeżeli ze względu na liczbę zatrudnionych profesorów i docentów szkoła nie może zapewnić 70% ich udziału w senacie, skład senatu określa statut szkoły”.

(1982), profesorowie i docenci (1985). Z głosem doradczym w posiedzeniach senatu uczestniczyli także dyrektorzy: administracyjny i biblioteki głównej, kwestor oraz kierownicy studiów specjalnych, przedstawiciel zakładowej organizacji związkowej i wybierani corocznie przedstawiciele pomocniczych pracowników nauki, w liczbie określonej w ustawie i statucie. Nadto do udziału w obradach senatu w sprawach dotyczących bezpośrednio młodzieży rektor zapraszał (obowiązkowo) przedstawicieli organizacji młodzieżowych. W szkołach jednowydziałowych czynności senatu wypełniała rada wydziału. Od tego postanowienia odeszła ustawa z 1958 r., stanowiąc, iż w szkole jednowydziałowej w skład senatu wchodzi: rektor, prorektor, dziekan, trzech przedstawicieli rady wydziału oraz przedstawiciel pomocniczych pracowników nauki.

Ustawy wyraźnie akcentowały, że senat współdziała z rektorem w kierowaniu szkołą wyższą i że we wszystkich sprawach dla niej istotnych rektor powinien zasięgać jego opinii. Określone obowiązki senatu ustawy sprowadzały w szczególności do: inicjowania przedsięwzięć w sprawach służących rozwojowi szkoły i ulepszeniu jej pracy pod względem wychowawczym, dydaktycznym i naukowym (1951, 1958), ustalania ogólnych kierunków działalności szkoły (1982), występowania z wnioskami lub wyrażania opinii w sprawach: tworzenia, przekształcania i znoszenia jednostek organizacyjnych szkoły (1951, 1958), nadawania pracownikom szkoły tytułów samodzielnych pracowników nauki oraz ich powoływania, przenoszenia i zwalniania (1951), obsady stanowisk kierowników katedr lub ich zespołów, instytutów uczelnianych i innych jednostek organizacyjnych niebędących wydziałami (1951, 1958), zatwierdzania uchwał rad wydziałów w sprawach regulaminów studiów i planów studiów (1951), tworzenia planów studiów i programów nauczania (1958, 1982), rozpatrywania sprawozdań poszczególnych wydziałów i międzywydziałowych jednostek organizacyjnych oraz oceny wyników ich pracy (1951), także rektora i dziekanów (1958, 1982), uchwalania projektu statutu (1951), statutu (1958, 1982) oraz regulaminu studiów (1982), sprawowania nadzoru nad rozwojem młodej kadry naukowej, czuwania nad zaspokajaniem potrzeb młodzieży (1951, 1958), uchwalania projektów budżetu szkoły oraz projektów rozdziału środków budżetowych między wydziały i pozawydziałowe jednostki organizacyjne (1958), zatwierdzania planów rzeczowo-finansowych szkoły i rozpatrywania sprawozdań z ich wykonania (1982).

Trzy ustawy w zasadzie jednobrzmiąco przyjmowały, że wydziałem kieruje **dziekan** przy udziale rady wydziału. Stałym pomocnikiem dziekana (w razie potrzeby również zastępcą) był **prodziekan**, przy czym

statut, począwszy od ustawy z 1951 r., mógł przewidywać, i było to rozwiązanie nowe, kilku prodziekanów. Do czasu nadania szkole statutu liczbę prodziekanów ustalał minister. Zakres czynności prodziekana (prodziekanów) określał dziekan.

Dziekana i prodziekana wybierała rada wydziału na okres 2 (1951, 1958), 3 lat (1982) spośród samodzielnych pracowników nauki (1951, 1958). Jedynie w przypadkach wyjątkowych dziekanem mogła być osoba pełniąca obowiązki samodzielnego pracownika nauki. Warunek ten nie stanowił przeszkody przy wyborze prodziekana (1951, 1958). Począwszy od 27 grudnia 1968 r.⁷², zaostrzono przewidziane ustawą z 1958 r. przepisy dotyczące wyboru dziekana (prodziekana). Od tej daty dziekana powoływał na czas oznaczony rektor za zgodą ministra spośród profesorów lub docentów szkoły. Rektor na wniosek dziekana lub po zasięgnięciu jego opinii mógł powołać na czas oznaczony jednego lub kilku prodziekanów spośród profesorów, docentów lub starszych wykładowców szkoły. W przypadku powołania kilku prodziekanów podziału czynności między nimi dokonywał dziekan. Ustawa z 1982 r. już wyraźnie stanowiła, że dziekanem mógł być wybrany profesor, docent lub doktor habilitowany. Nowelizacją z 1985 r.⁷³ wprowadzono jednak dość istotne zmiany. Nowela, po pierwsze, stanowiła, że dziekanem może być wybrany jedynie profesor lub docent zatrudniony na wydziale, po drugie, przewidywała odmienny tryb obsady stanowiska dziekana (odpowiedni do wyboru rektora)⁷⁴. Zmiany dotyczyły także prodziekanów. Wprawdzie nadal wybierano ich spośród profesorów i docentów przedstawionych przez dziekana elekta, ale już za zgodą rektora elekta.

⁷² Zob. pkt 25 ustawy z dnia 20 XII 1968 r. (Dz. U. Nr 46, poz. 334).

⁷³ Zob. art. 1 pkt 27 Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 36, poz. 167).

⁷⁴ Dziekana wybierała rada wydziału. Kandydatów na dziekana – od dwóch do czterech – wskazywała rada wydziału i przedstawiała rektorowi elektowi w terminie 14 dni od dnia wyboru rektora elekta. Rektor elekt, w uzgodnieniu z właściwym ministrem, w terminie 14 dni od dnia przedstawienia kandydatów mógł zgłosić sprzeciw w sprawie kandydowania osoby (osób) wskazanej (wskazanych) przez radę wydziału i wyznaczyć termin w sprawie przedstawienia nowego (nowych) kandydata (kandydatów) na dziekana. Wyboru dziekana dokonywano spośród dwóch kandydatów. Osobę wybraną powoływał do pełnienia funkcji dziekana rektor. W razie nieprzedstawienia przez radę wydziału kandydatów lub odstąpienia od wyboru, dziekana powoływał rektor za zgodą właściwego ministra (zob. art. 46 ustawy z 1982 r. o szkolnictwie wyższym, w brzmieniu nadanym art. 1 pkt 27 ustawy z dnia 25 VII 1985 r. (Dz. U. Nr 36, poz. 167) oraz art. 47 tejże ustawy, w brzmieniu nadanym obwieszczeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 IX 1985 r. – Dz. U. Nr 42, poz. 201).

Ustawą z 1985 r. odstąpiono także od przewidzianego po raz pierwszy ustawą z 1982 r., w jej pierwotnym brzmieniu, wymogu zgody większości przedstawicieli studentów wchodzących w skład rady wydziału, przy wysunięciu przez dziekana kandydatury na prodziekana ds. studenckich.

Za realizację powierzonych zadań związanych z kierowaniem wydziałem, który reprezentował na zewnątrz, dziekan odpowiadał przed rektorem. Jedyne, przykładowo wskazując na zakres działania dziekana, ustawy z lat 1951, 1958 i 1982 obejmowały nim odpowiednio, poza przypadkami przewidzianymi w przepisach szczególnych, zadania z zakresu: 1) nauki - czuwanie nad organizacją pracy naukowo-badawczej w ramach wydziału (1951, 1958, ustawa z 1982 r. ich nie definiowała) i 2) kształcenia - opracowywanie szczegółowego planu i rozkładu zajęć wydziału (1951, 1958, 1982), kontrola wykonywania planu zajęć, planu studiów, programów nauczania (1951, 1958), wyników nauczania i dyscypliny studiów (1951, 1958), czuwanie nad kierunkiem wychowania młodzieży, by proces jej nauczania i wychowania odbywał się w duchu socjalistycznym (1958), sprawowanie opieki nad należytym zaspokajaniem potrzeb młodzieży w ramach wydziału oraz nad rozdziałem stypendiów i innych świadczeń (1951), potrzeb materialnych, zdrowotnych i kulturalnych (1958), socjalno-bytowych studentów (1982).

Radę wydziału tworzyli - z głosem stanowiącym - wszyscy samodzielni pracownicy nauki i osoby pełniące ich obowiązki (1951), dziekan, prodziekan lub prodziekani (1958, 1982) oraz samodzielni pracownicy nauki wydziału (1958), pozostali profesorowie, docenci i doktorzy habilitowani zatrudnieni na wydziale (1982), jeden przedstawiciel wykładowców oraz corocznie wybierani dwaj przedstawiciele pomocniczych pracowników nauki (1958), a także wybrani w sposób określony w statucie przedstawiciele innych, zatrudnionych na wydziale, nauczycieli akademickich, studentów wydziału oraz pracowników niebędących nauczycielami akademickimi wydziału (1982). Statut szkoły mógł ograniczyć (1951, 1958⁷⁵) lub rozszerzyć skład rady o: kierowników katedr lub międzywydziałowego studium specjalnego albo delegowanego przez katedrę lub to studium przedstawiciela, w razie prowadzenia przez nie obowiązkowych zajęć na wydziale (1951). Z głosem doradczym w skład

---

⁷⁵ Pod rządami obu ustaw statut szkoły wyższej mógł ograniczyć skład rady wydziału do: dziekana, prodziekanów, kierowników katedr oraz instytutów i ich przedstawicieli, wybieranych corocznie spośród samodzielnych pracowników nauki i osób pełniących ich obowiązki (1951) oraz wykładowców i dwóch przedstawicieli pomocniczych pracowników nauki (1958).

rady wydziału wchodził: przedstawiciele pomocniczych pracowników nauki, kierownik administracyjny wydziału, przedstawiciel organizacji związkowej (co w 1951 r. było rozwiązaniem nowym⁷⁶) oraz kierownicy katedry lub innej jednostki organizacyjnej prowadzący na wydziale zajęcia (1958). Od 1982 r. skład rady wydziału tworzyli w 51–56% profesorowie, docenci i doktorzy habilitowani, w zależności od statutu szkoły.

W Polsce Ludowej/Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej obowiązki rady wydziału ustawodawca sprowadzał do trzech sfer aktywności: 1) nauki – rozpatrywania i opiniowania planów badań naukowych oraz sprawozdań z ich wykonania, nadzoru nad rozwojem młodej kadry naukowej (1951, 1958), zapewnienia właściwych warunków i kierunków rozwoju młodej kadry naukowo-dydaktycznej (1982), występowania z wnioskami w sprawie nadawania pracownikom wydziału tytułów naukowych samodzielnych pracowników nauki oraz nadawania tytułów naukowych przewidzianych dla pomocniczych pracowników nauki (1951, 1958); 2) kształcenia – uchwalania szczegółowych programów, planów i regulaminów studiów (1951, 1958), projektów planów studiów i programów nauczania (1982), czuwania nad zaspokajaniem potrzeb młodzieży (1951, 1958), czuwania nad przebiegiem praktyk studenckich (1958), podejmowania uchwał w sprawie powierzania zleconych wykładów i innych zajęć dydaktycznych (1958, 1982), przedkładania wniosków w sprawie ustalenia kierunków studiów i specjalności oraz limitów przyjęć (1982); 3) spraw ogólnowydziałowych – podejmowania inicjatywy w celu stałego ulepszania i doskonalenia metod pracy katedr i wydziału pod względem wychowawczym, dydaktycznym i naukowym, rozpatrywania sprawozdań poszczególnych katedr i innych jednostek organizacyjnych wchodzących w skład wydziału, oceny wyników ich pracy (1951, 1958) i ich zatwierdzania (1982), wypowiedzania się w sprawach kadrowych wydziału, w sprawach łączenia, przekształcania i znoszenia katedr oraz innych jednostek organizacyjnych wchodzących w skład wydziału, a także w sprawach obsadzania stanowisk kierowników tych jednostek (1951, 1958) i nadzoru nad działalnością wydziału (1982).

⁷⁶ Przy czym statut szkoły mógł ograniczyć skład rady wydziału do dziekana, prodziekana, kierowników katedr i ich zespołów oraz zespołów instytutów uczelnianych, a także kierowników katedr, wybranych przez ogół pracowników katedry na okres roku spośród samodzielnych pracowników nauki i osób pełniących ich obowiązki. Statut szkoły mógł przewidywać także udział innych osób, w szczególności przedstawicieli resortów, dla których wydział przygotowywał pracowników. W sprawach dotyczących bezpośrednio młodzieży dziekan mógł zapraszać na posiedzenia przedstawicieli organizacji młodzieżowych (art. 17 – 1951).

Podsumowanie

W latach 1920–1990 prawo kształtujące ustrój szkół wyższych nie było jednolite. Szkolnictwo wyższe w badanym okresie zmieniało się, co jest zrozumiałe. Wraz ze zmianą regulacji prawnych zawężaniu lub rozszerzaniu podlegał także zakres władczej (nadzorczej) ingerencji państwa. Bez względu na okres obowiązywania aktu prawnego, nadzorem obejmowano zarówno procedurę tworzenia szkół wyższych, jak i kształtowania ich ustroju wewnętrznego. Wyraźnie postrzegalne było to też w zakresie konstytuowania organów szkół wyższych i pozostawianej im samodzielności w realizacji powierzonych zadań. I w tym zakresie ustawy nie były wolne od politycznych uwarunkowań.

Nacechowany względami politycznymi proces przemian wyraźnie dostrzegalny był nie tylko w kolejnych ustawach o szkolnictwie wyższym (1933), ale także, w okresie po II wojnie światowej, w kolejnych ustawach je zmieniających (nieprzypadkowo przypadających na czas ważnych wydarzeń z lat 1956, 1968, 1985, uchwalanych w okresie obowiązywania ustaw z lat 1951, 1958 i 1982). Procesowi zmian jedynie w wąskim zakresie, na przestrzeni analizowanego okresu, odpowiadało wprowadzanie rozwiązań zwiększających samorządność szkół wyższych (o autonomii nie mówił żaden z aktów prawnych).

Na przestrzeni analizowanego czasu szkolnictwo wyższe obejmowało: szkoły akademickie – państwowe i prywatne (1920), akademickie i nieakademickie (1933), państwowe i niepaństwowe – zawodowe i akademickie (1947), państwowe i niepaństwowe – pierwszego i drugiego stopnia (1951–1956), zawodowe i magisterskie, w tym uzupełniające studia magisterskie (1958, 1982). Przyjętemu rozróżnieniu szkół wyższych w istocie nie odpowiadała właściwa proporcja norm regulujących ich status prawny. Poza okresem dwudziestolecia międzywojennego, wyraźniej określającego status szkół akademickich prywatnych (1920, 1933) i nieakademickich (1937), rozwiązania lat późniejszych, choć na tworzenie i funkcjonowanie szkół niepaństwowych zezwalały, ich sytuację prawną normowały wąsko – najczęściej przez odniesienie do ogólnych regulacji, o ile statuty tych szkół nie stanowiły inaczej (1982). Szkoły wymagań tych zwykle spełnić nie mogły.

THE REGIME OF SCHOOLS OF HIGHER EDUCATION OVER THE YEARS 1920–1990

Summary

The analysis presented in this paper has been limited to the period between 1920–1990 and focuses on legal acts that regulated the organisation and functioning of schools of higher education in that period. Between 1920–1939 of fundamental importance were two laws on higher education, one of 1920 and one of 1933. After 1945 the main regulations were included in a decree of the Council of Ministers of 1947 and Acts of 1951, 1958 and 1982. The solutions proposed in those Acts were not uniform and ranged from decentralisation of higher education to its state supervision. The differences concerned, in particular, the legal procedure of establishing (and liquidating) establishments of higher education and the extent to which those schools were independent in shaping their internal structure or constituting their bodies, or in their competences. This evolution of legislation on higher education from decentralisation to hierarchical subordination was visible not only in the relevant Acts but it was also, especially in the Polish People's Republic period (1945–1989), manifested in subsequent amending acts (1956, 1968 and 1985).

Although higher education in the analysed period was not uniform, it always included state and non-state (public and private) establishments of higher education of varied legal status that covered academies (schools of higher education (1920) academic and non-academic schools of higher education 1933, academic schools of higher education and vocational schools of higher education (1947) schools of higher education in which education ended with students earning the 1st or 2nd degree (Bachelor's and Master's) academic titles (1951–1956), and schools offering vocational and magister (Master's degree) courses, including Master's courses for Bachelor's degree holders (1958, 1982).

Keywords: establishments of higher education in Poland between 1920 and 1990, organisation of the internal structure of schools of higher education (universities), bodies managing public and private schools of higher education in Poland